

sitt ställe warde omtaladt, författades, skulle antingen blifwa af sibrre widståfthet, än stället här medgifwer, eller ock allt för ofullkomligt, om antingen endast de årtal skulle uppräknas, när sådana allmänna mbten stett, eller ock stympade utdrag meddelades, af hwad man utur häfderna funnat framleta. Läsaren blir då bäst belåten, när han i denna del håller sig till rikshistorien.

Hwad kongl. fröningar angår, så omtalar äfwen allmänna historien, huru dermed tillgåt; hwarföre det och här är öfwerflödig, att något derom nämna, då det är allmänt bekant, hurudan fröningsfeden warit både i äldre och sednare tider, och hwilka konungar frönta blifwit.

Hvem wet icke, att i hedna tiden fröningen bestod i ett graföl efter den framfarna Konungen, då arfwingen, eller efterträdaren till thronen, satt på en pall framför hög-sätet, wid hwilket tillfälle ett stort horn eller drikskärl inbärs, som kallades Bragebågaren, hwilken han, från sätet uppstigande, mottog, hwarefter han höll ett kort tal, deri han försätrade att hålla landets lag, skydda sitt folk, hämnas företrädarens ödd, öka rikets landamåren m. m., hwarpå han tömde bågaren, sig på thronen och war Konung.

I det stället uppfom i katolska tiden, då allt skulle signas, wigas och helgas af de andeliga såderna, att Konungarne skulle frönas med wiså ceremonier, och att denna högtidiga act skulle förrättas af kyrkans högst ansedda prelater (biskopar), inån Konungen ansågs för en laglig och fullmyndig Konung. Enligt den på mbtet i Telse (Söder-telse), år 1279, gjorda lag, skulle den blifwa bannlyst och aldrig kunna frönas till Sveriges Konung, som efter den dagen understode sig att fånga, fördrifwa eller dräpa en af församlingen frönt Konung.

Knut Erikson skall warit den första, som i Sverige på sådant sätt blifwit frönt *).

Huru Upsala af äldre warit ansedd såsom Swea Konungars frönings- och hyllningsställe, huru ombyttliga sådana ställen sedan warit, huru fröningsättet blifwit förändradt, huru många Konungar blifwit frönta, och när det stett, utwisar den återopade rikshistorien.

14. §.

Till en fär åminnelse af Borgerskapets waktållning i hafwudstaden under kriget, hwarmed Borgerskapet, ifrån

*) Botin, Sw. S. Hist. p. 294, 211.

Sept. månad 1788, fortfor, tilldess, efter Werle-freden, detsamma d. 30 Sept. 1790, inför K. Gustaf III, undergick münstring på Adolph Fredriks torg *) — hade Konungen förut, d. 30 Aug. sistnämnde år, på rådhuset, i Borgerskapets närvaro, tillkännagifwit sitt beslut, att låta upprepa en stod eller obelisk. Till detta ändamål, skulle de prispenningar användas, hvilka fallit på hans lott, såsom befälhafware wid de segrar, slottan wunnit under hans anförande. Han önskade, att skället dertill måtte af Magistraten och Borgerskapet uppgifwas. Den öfwer obeliskens författade ritningen blef till Öfwerståthållaren aflemnad, lika ofkonstlad som Konungens erkänsla.

I allmänna propositionen till Rikets Ständer, gifwen Gesele slott d. 27 Jan. 1792, omtalas, att Konungen föresatt sig, att på en obelisk af Swenska stenarter, förbladade af Swenska händer, öfwerlemnna till efterwerlden sina tänkesätt för Stockholms Borgerskap; och afgif, d. 4 Dec. 1797, ett kongl. bref till Öfwerståthållaren, Landsöbfsdingen Baron af Ugglas, att bestyra om obeliskens förfärdigande och uppresande, hwartill skället blef utseddt på Adolph Fredriks torg **).

Wid verkställigheten deraf förmentes grunden icke wara nog beqwäm, hwarför, på Ståthållarens anmälan derom, fastställdes, att obeliskens skulle uppsättas på födra Slottsplanen, mellan slottet, storkyrkan och fordna Indebetousska huset, och blef grundens läggande företaget i Juni månad 1798.

Sedan obeliskens hunnit förfärdigas och uppresas, blef detsamma, d. 3 Octob. 1800, i Konungens närvaro, afstått och till Borgerskapet öfwerlemnad, då Öfwerståthållaren, å detsammnas wagnar, förklarade den undersåttliga tacksamhet, hwarmed Borgerskapet emottog denna minneswård, som Konung Gustaf III beslutat låta upprepa, för att utmärka Borgerskapets trohet och nit under kriget.

Inscriptionen å piedestalen under obeliskens, som är uppförd nästan till lika höjd med kongl. slottet, lyder, både på Latiniska och Swenska språken, sålunda :

*) Öfwer denna münstring har Hofmålaren, Profesör Hilleström förfärdigat en stor teckning, som af Borgerskapet blifwit inläst.

***) Brefsret finnes tryckt i Jurikes Tidningen, N:o 148, för år 1797.

På westra sidan af piedestalen.

GUSTAVUS III
CIVIVM STOCKHOLMIENSIVM
FIDEM
FLAGRANTE BELLO
PROBATAM
POSTERIS TRADI VOLUIT
RESTITUTA PACE
MDCXC
GUSTAVUS IV ADOLPHUS
TRADIDIT
MDCXCIX

På östra sidan af piedestalen.

GUSTAF III
BESLÖT
EFTER ÅTERVUNNEN FRED
MDCXC
GUSTAF IV ADOLPH
UPPRESTE
MDCXCIX
DETTA MINNE
AF
STOCKHOLMS BORGERSKAPS
TROHET OCH NIT UNDER KRIGET

Foten är trenne trappsteg hög, piedestalen af slipad granit, och sjelfwa obeliskan af huggen gråsten.

9. Capitlet.

Om Kongl. Riks-Archivet.

1. §.

I äldsta tiderna och längre fram under hedendomen, fortplantades förfädernas minne genom muntliga berättelser, barn ifrån barn, på det de sjelfwa måtte bliwa ihogfomma, och en efterwerld äfwen kunna få weta deras bedrifter; men, som dessa sagor och esterrättelser ej alltid obeskäade kommo till

efterwerlden, så inböggo de sina minnen och märkliga händelser i stenar, insturo dem i tråd, skrefwo dem på nåswer, löfblad, samt ändligen på pergament och papper.

Jäse långt efter Christendomens antagande, begynte man i Sverige att samla gamla handlingar. De förwarades den tiden hos biskoparne, hwilka gemenligen förestodo cancellers-ämbetet och woro merändels från det närliggande Strängnäs, men äfwen från andra stift, såsom Linköpings och Åbo. Under den olyckliga unionstiden, då, genom Calmare recess, war beleswad, att hwart och ett rike borde orubbadt behålla sina bref och skrifter, samt att de Swenska, under behörig wård, skulle förwaras i Stockholm, hände likwäl, att de förnämsta documenter och privilegiet utur riket bortfördes, och det, som gwarlemnades, uppbrant i Stockholm, wid den stottet, år 1445, öfwergångna wädelb.

2. §.

Det nya Riksarchivet, som sedermera i K. Gustaf I:s tid inrättades, fick en helt annan försättning. Någon af Rikets Råd skulle alltid wara Rikscanceller och hafwa uppsigt öfwer handlingarne, hwilka derjemte förtroddes under wisa secreterares närmare wård och ansvar. Den bekante Rasmus Ludvigsson hade wäl, i K. Johan III:s tid, wisa cancellihandlingar i sitt förwar *); men Johan Zbranson Rosenhane war den första Riksarchivi secreterare, dertill förordnad i K. Carl IX:s tid, då en åtskillnad gjordes mellan det Gamla Cancelliet, eller Riksarchivet, och det Nya Cancelliet, som 1609 blef inrättadt.

Förenämnde Johan Zbransons (Rosenhanes) fullmägt, att blifwa öfwerste Rikssecretarius, dat. Stockholm d. 17 Aug. 1599, innehåller: att handlingarne i Rikets Cancelli wore förpöckta och wanwärdade, eftersom ingen wif deröfwer haft inseende; hwarföre sådant ombetroddes Johan Zbranson, såsom Rikets öfwerste Secretarius; hwarjemte han med Ståthållaren skulle upptaga och förhöra alla klagomålsfäker, som wid stottet kunde föreläpa, och derå, så mycket möjligt wore, råda och skaffa böter m. m. (Regisir. i R. Archiv). Han nyttjades desutom i många rikets angelägnarender.

Om gamla handlingars uppsökande, till historiens uppläs-

*) Årkebiskop Wenanders äminn. tal öfwer CancelliRådet von Stjeraman, 1766.

Wpning, lät K. Gustaf Adolph utfärda ett så kalladt memorial, d. 20 Maj 1629, hwarester Konungen nådigst wille, att de, som antagna woro, att vara Rikets antiquarier och hafdafsökare, sig råtta skulle. Dessa woro Johan Duracius, Joh. Mesenius, Archielem, Mart. Ascanaeus, Pastor i Simmelby och Fredstad, som 1630 hade serskildt brytt bref, att resa i landet, till gamla handlingars och monumenters uppsökande. Archebiskop Kenicius lät, till presterskapet i Upsala skift, afgå det bref 1631, att till Kongl. Maj:ts och rikets hafdabur insända sådana handlingar, som icke borde gå förlorade *).

Vernbrefwens och handlingarnes tillwärande myckenhet i Archivet gaf anledning till den widtagna anstalt, att de skrifter och documenter, som kunde tjena till något ljus i fornåldrens hafd, bleswo affskilda ifrån dem, som röbde nyare tider och borde ofta vara till hands. Samlingen af de förra kallades: Kongl. Maj:ts och Kronans Hafdabur, och de sednare Hof- och dageliga Cancelliet. De äldre documenter bleswo, under det först i Upsala inrättade och sedan till Stockholm flyttade AntiquitetsCollegii wård anförtrodda, samt förwarades sedan serskildt i AntiquitetsArchivet; äfwen som rikets öfriga handlingar, ifrån 1523 till närwarande tid, i Kongl. RiksArchivet, på kongl. stottet, i flera rum och stora hwall, samlades samt der ännu wårdas och i behörig ordning hållas. De bestå af så kallade registraturer eller affskrifter af alla kongl. bref, bud och besfallningar; af råds- och cabinetts-protocoller; riksdagshandlingar och beslut; alla med utrikes magter slutna förbund, freds-tractater och affhandlingar; utrikes sändebuds och ministrars brefwexling; alla ifrån rikets collegier, landsbfsdingar, consistorier, andra allmänna verk och rikets ämbetsmän, inkomna bref och memorialer, utom alla enskilda ansökningar, beswår och rätttegångs-handlingar m. m.

Det är märkeligt, att, ej förr än efter 1697 års olyckliga stottsbrand, upprättades det första i RiksArchivet nu befintliga inventarium af CancelliRådet von Stjernman. Den äldsta registratur, som finnes i Kongl. RiksArchivet, är af år 1523.

Af de flera Cancelli-ordningarne inhemtas, hwad secreteraren i archivet i det ämbete åligger, till handlingarnes i ordninghållande, registrerande och förwarande, samt till under-

Lundequist, 1. 7.

*) Witterh. Akad. Handl. 4 Del. p. 175.

rättelser och upplysningars afgifwande, när sådant erfordras wid ärenders föredragande och afgifwande.

3. §.

Efter regementöförändringen 1772, har det ålegat Secreteraren i RiksArchivet, att derstädes mottaga och samla de trenne ofrälse ståndens fullmagter wid riksdagarne, att dem inför RiksCancelleren, eller den, som detta ämbete företräder, föredraga, till granskning och pröfning, om wid deras laglighet något kunde wara att anmärka.

Föreståndarne wid detta verk kallades förut RiksArchivarier, men heta nu mer Secreterare och ega, sedan d. 23 Juni 1773, lika wärdighet och tour med första Expeditionens Secreterare i Kongl. Maj:ts Cancelli. Deras namn, som detta ämbete förestått, finnas uppräknade i Baron Nehrbinders Cancelli-Historia, Stockholm 1786, p. 503.

10 Capitlet.

Om Kongl. Bibliotheket.

1. §.

Konung Gustaf I, som så högt hedrade sitt tidswarf, och som, så till sägandes, utur eländets grus upplyftade ett, på swекfullt slätt, af trofwa prelater och en tillkommen grym regent nedtryckt folk, förjagade af riket dessa hatare af all menisklig ordning och wisade sedan, att han, såsom en stor och nyttig Konung, prydde den thron, honom af folket allmänneligen tillbjöds, och han sjelf ganska dyrt förwärfwade. Det war han, som hade all mitta och omsorg ossparad, att äfwen upplysa det folk, han skulle styra, och att således, genom scholors inrättande och flidliga lärars införskaffande i riket, befrämja underwisingens-werket; hwarom flere af honom i sådant ändamål widtagna författningar wittna.

Om han, som det förmenas, varit omtänkt, att inrätta ett kongl. bibliotek, war dock tidswarfwet icke gynnande för ett sådant uppsåt. Hans eget bokförråd kan ej hafwa varit af stor betydhet, då icke en gång wid dom-

förforna och klostren i riket någon boksamling förtjenade namn af bibliotek.

Huru ringa en sådan inrättning i hbrjan än varit, skall den dock, under Konungens trenne söners regering, i den men tilltagit, att K. Carl IX fann nödigt att, år 1611, förordna Johan Buraeus till bibliothecarius derwid.

2. §.

Upsala lärosäte, som, dels genom stiftandet af en Akademi och ett Collegium Illustre i Stockholm, dels i anseende till uppväckt oroligheter, både i staten och kyrkan, blifwit nästan utan wård och uppmuntran, som, från thronen meddelade, äro wetenskapens och witterhetens lif, rönte, under den stora Gustaf Adolphi's tid, flera wedermålen af hans beskydd och synnerliga nåd. Deribland bbr här ej obemäldt lemnas, fastän i Kongl. Bibliothekets historia en mindre gynnande händelse, att Konungen skänkte samma bibliotek belt och hållet till Upsala akademien, tillika med den boksamling, han i Wärburg erdfraat.

Kongl. Bibliothekets nya stiftelse kan således föras till Drott. Christina's tid, då, af Wärburgska biblioteket, alla de böcker, som woro tjenliga för Drottningens uppsöstran, blefwo af förmyndare-regeringen undantagna, tillika med dupletterna, hwaraf på stottet inrättades ett kongl. bibliotek, hwarafwer Laur. Fornelius, d. 26 Mars 1634, förordnades till bibliothecarius, och J. Freinsheimius 1647, samt efter honom Johan Vosius, 1648. Inspektorn wid Kongl. Myntet, And. Wibrn, nämner i sin handskrifna relation om Kungsholmen, att han i 4 år hade tjenat wid Hennes Kongl. Maj:ts Drott. Christina's bibliotek.

Drottningen hade wäl, genom erfvingarne i Tyska kriget och med rikets kostnad, samlat ett ansenligt bibliotek; men ibland de skatter, hon förde utur riket, ansåg hon och det såsom sin enskilda egendom, och af hennes hug samt kärlek för lärdom och witterhet war icke heller att särmoda, det hon, för det lugn, hon ännade söka, skulle beröfwat sig ett sällskap i ensligheten, som förut borttog så mycket tid för de omjorger, fäderneslandet af henne fordrade, då rikets styrelse henne ålåg.

3. §.

K. Carl Gustaf tillstapade åter ett kongl. bibliotek,

fm, knappast påtänkt, fick en märklig tillväxt genom hans vunna segrar och gjorda erbringningar i fremmande länder, såsom ifrån Jesuiternas och Bernhardinernas kloster i Pohlen, ifrån Sora och flera ställen i Danmark; hwilket bibliotek, under Edmund (Figrelius) Gripenhjelm's tillsyn, sattes i behörigt skick. Det var således denne konung, som blef en återställare af Kongl. Bibliotheket, hwilket, under R. Rådet Gr. Nils Gyllenstolpes och Gr. Cronhjelm's inseende, af ärligen dertill anslagna medel, under lärda och förtjenta mansk nittiska omwårdnad, såsom en Pontinus, Zaches, med fl., wunnit en ansenlig förkofran. Gyllenclous samlingar inköptes efter hans ödd, och genom Nils Skattmästaren Baron Sten Welkes wackra bokförråd, som, genom reduction, tillföll kronan, hade Kongl. Bibliotheket blifwit märkligt förökadt, då det åter, wid den olyckliga slottsbranden d. 7 Maj 1697, måste widkännas ett nytt missöde, hwarwid inemot 20,000 volumer uppbrändes och förlorades, eller, efter CancelliRådet Celses närmare uppgift, 17,386 tryckta böcker och 1103 handskrifter; och hwad som kunde räddas, beräknades till 6,286 volumer, till sörsta delen illa medfarna och förderwade (H. B. R. St. 1751, p. 170). Återstoden inrymdes då först i Gr. Lilljes hus, hwarifrån den sedermera flyttades till det grefliga Wondessa huset wid Riddarhusstorget, under Bibliothekarien Gust. Yeringer Lilljeblads wård och inseende. När samma hus förfäldes till rådhus i Stockholm 1730, inrymdes omsider biblioteket i 7 små rum, uti det så kallade Grefwe Pehrs (Brabes) hus wid Norrbro, i andra våningen.

Efter Lilljeblad, som afled 1710, blefwo Johan Brauner, Carl Odelsström, H. Brenner, Gust. Benzelsjerna, M. Dalin och Celsius m. fl., hwar efter annan, bibliotekarier.

Efter 1695 års inventarium egde biblioteket 23,672 volumer, utom Sparrmanska Donationen, af Swenska böcker 1000 volumer, och 1386 handskrifna böcker, ärwensom en stor samling af målningar, utur Gyllenclous storbhus, ärsfulliga störr och mindre glober samt mångfaldiga statuer och busser af marmor och bronze, till ett antal af 86, hwaraf efter branden woro öfriga 19 marmor-huswuden och 9 bildstoder af bronze.

4. §.

Sedan kongl. slottet, efter nämnde eldswåda, blifwit så färdigt, att kongl. familjen dertådes år 1754 åter fun-

de inflytta; blef wäl och Kongl. Bibliotheket omsider inrymdt i norra flygeln wid Logården, som, efter slotts-desteimen, war der till ämnad; men först hundra år efter slottets försibrelse, eller wid tillträdet af K. Gustaf IV Adolfs regering, fick denna, till allmän nytta slytande, inrättning råknäna ett nytt och gynnande tidhwarf, då den, snart sagdt, erhölet ett alldeles förändradt och förbättradt stic, och det i anseende så wäl till rummens inredning och bibliothekets uppställande i behörig ordning, som i själwa bokförädet.

Hwad bibliothekets uppställande beträffar, så blef under förmyndare-regeringen 1795, RiksCancelleren i nåder uppdraget, att derom så skyndsamt besörja, att denna långe saknade ätgärd kunde, wid Konungens tillträde till regeringen, wara till alla delar verkställd. Profesorn wid Kongl. Akademien i Ubo, Pehr Malinström, som då nyliqgen efterträdde CancelliRådet och Bibliothekarien Wilde, åtog sig då, ej allena detta mådosamma arbete, utan befrämjade och detsamma, genom oförtruten slit och en oafbruten dagelig tillsyn, på ett så nitiskt sätt, att Bibliotheket, i December månad 1796, kunde föreställas Konungen i ett förbättradt stic, i den ordning och med det wärdiga utseende, som egnade en Konungen och riket tillhörig inrättning *).

Hwad bokförädet angår, warder derom här nedanskrifwidare nämndt.

5. §.

Churu älskare af lärdoms-historien kunde, om Kongl. Bibliotheket och hwad der märkwärdt finnes, så en noggrannare och tillfredsställande beskrifning af Historiographen och CancelliRådet Celsii (von Celses) Historia Biblioth. Reg. Holm. 1751, 8:o, will man dock korteligen nämna något, hwarå de, som besett Kongl. Bibliotheket, fåstat en serdeles uppmärksamhet.

1:o En Bibel in folio, i ett utslitet swart sammetsband, med silfwerbeslag, som skall warit Doctor Luthers eget exemplar, och hwari han egenhändig gjort flera serstilda anteckningar.

2:o Drottning Hedwig Eleonoras Bibel in 4:o, men inbunden in folio i grönt sammetsband, med bifogade uppsökta kopparstic, föreställande bibliska historier, i sibrre

*) RiksCancelleren Gr. Sparres underdåniga promemoria här om, af d. 5 Jan. 1799.

och mindre format, och hwilka, hwar på sitt ställe, blifwit infatta.

3:o Det i Prag erdfrade stora manuscriptet, in folio fo-liissimo så kalladt, som, i trä inbundet, skall funnits i ett kloster fastlåst. Pergamentsbladen, något öfwer 300 och icke 3011, såsom på sista sidan finnes annoterad, äro af äsnehudar beredda. Denna bok innehåller gamla Testamnet, Josephi Antiquitates Judaicæ, Isiodori Episcopi Lib. XX de diversis materiis, Novum Testamentum, Confessio peccatorum, m. m. och finnes, om bokens ålder, antecknad: anno a partu virgineo 1561. Den sistnämnda syndabekännelsen är skrifwen på swarta eller mörkbruna blad, med röda och gula bokstäfwer, och på flera ställen äro hela sidor utstrufna, hwarwid på en del ställen är anmärkt: hæc sunt suspecta — susperstitiosa — prohibita. Bland flera, som bestådat denna stora bok och deri skrifwit sina namn, är ock Ferdinandus Imperator Romanorum, A. D. 1577.

4:o En wacker samling af Turkiska tryckta böcker och handskrifter (Hist. B. R. pag. 197—204).

5:o Utom många större och dyrbara verk, en samling i flera maroquinsband, in folio, under namn af Tableaux du Roi, innehållande graverade planer, desseiner och vuer af Paris och flera städer, slott, palatser, trädgårdar m. m. i Frankrike.

Ett verk, som, jemte tryckta kataloger i flera volumer, öfwer Kongl. Franska Bibliotheket, fordom skänktes af Konungarne i Frankrike till kongliga personer, eller såsom ett wedermåle af nåd och aktning åt förtjenta män.

6:o Horatius in 8:o (en ganska nitid, i koppar stukten edition, som fordrat en serfild plåt för hwarje sida).

7:o Bland målningar, Doctor Luther, aftagen såsom öbb. Detta stycke har i sednare tider kommit till Kongl. Witterhets-Akademien.

8:o Portraiter af alla legater och gesandter, som woro närwarande wid Westphaliska fredscongressen 1648, till antalet 75, hwaribland Joh. Drenstjerna, Joh. Alder Salvius, Matth. Widnklo och Shering Rosenhane. Dessa hafwa sedermera fått sitt rum i PresidentsContoret eller Cabinetet för Utrikes Brefwerlingen.

9:o Bland målningar af stora, namnkunniga och lärda personer, till ett antal af några och 40, förwarades, på K. Bibliotheket, en Virgilius, Frans Petrarcha, lagerkrönt, Julius Cæsar Scaliger, ætat. 75, anno 1558, Hugo Oro-

tius, a. ætat. 49, 1632, Anna Maria Schurman, Livia Colonna, Lamerlan, anskaffad genom ministern Fabricius, Paulus V Pontifex Maximus, 1611, ætat. 59, Joh. Mesenius, Bosius, Salmasius, Paracelsus, Cartesius, Campanella, Dandelot, Leo Allatius, m. fl.

6. §.

Ibland tillökta böcker och handskrifter, som Bibliotheket fått i sednare tider, är det inlöstia Gr. Cronstedts Bibliotheca Numismatica, samt Landshöfd. Baron de Tillas samlingar i heraldiken, genealogien, topographien, med flera äldre acter, chartor och ritningar, som inköptes 1774 för 8000 dal. kprmt. och, efter beståffenheten, aflemnades, dels till Bibliotheket, dels till RiksArchivum. Antiquitets-Archivi böcker, permehref och handskrifter blefwo, på K. Gustaf III:s befallning, likaledes delade mellan RiksArchivum och Bibliotheket; men hwad som, i mera betydlig måtto, gifwit Bibliotheket en dyrbar och ansenligare tillökning, af mer än hälften emot förra boknumern, och som med RiksBibliotheket blifwit införlifwadt, är det Kongl. HandBibliotheket, af nära 15,000 volumer, hwilken en Konung så wärdiga friskostighet blifwit med Konungens egen hand antecknad, i en för detta ändamål inrättad minnesbok, som wid Bibliotheket förwaras *).

Om, oaktadt denna tillökning, böckernas antal ej kan komma i jennförelse med det stora antal volumer, hwaras af flera utländska allmänna biblioteker bestå; så igenfinnes orsaken dertill i de misföden, som Kongl. Bibliotheket måst widkännas, och i synnerhet den olyckliga wädelden 1697, som medtog större delen af de dyrbara samlingarne.

Det derefter inträffade långwariga kriget, som uttönde rikets skattkammare, medgaf icke de penninge-tillgångar, som då fordrades till verkets återupprättande och förkofran.

Till en ypperlig prydnad i Kongl. Bibliothekets stora sal äro Konungarne Gustaf I:s och Carl Gustafs samt Hertig Carls af Södermanland bröstbilder, 1796 skänka och derstädes uppsatta. Då härderna förwara deras minnen,

*) Kongl. Bibliothekarien P. Malmströms Memor. af d. 24 Juli 1798, till Kongl. Cancell. Collegium, om detta werks närwarande ställning, samt hwad behöfwen fordra till dess utwidgande och förbättrande, att fullkomligen uppsylla alla dermed åsyftade angelägna ändamål.

blifwa deras bilsfoder på detta ställe talande bewis om deras kärlek för wetenskaperna och ett webermåle af det nådiga beskydd, som skall utkräfwä upplysta tidwarfs tacksamhet och wördnad.

Swer dörren till denna sal, läses följande inscription:

BIBLIOTHECAM. REGIAM. PUBLICAM.
A. GUSTAVO. I. INSTITUTAM.
AB. AUG. EJUS. SUCCESSORIBUS. AMPLIATAM.
GUSTAVUS. IV. ADOLPHUS.
CAROLO. PATRVO. TUTELAM. GERENTE.
MAXIME. DITAVIT.
ET. HEIC. DISPONI. JUSSIT.
MDCXCXVI.

det är:

Kongl. Allmänna Bibliotheket,
af Gustaf I stiftadt,
af hans Efterträdare utwidgadt,
har Gustaf IV Adolph,
under sin Särbroders, Hertig Carls, förmynderskap,
rikligen tillåtat
och här låtit uppsätta,
år 1796.

II Capitlet.

Om Kongl. Museum.

1. §.

Seban Konung Gustaf III, som så majestäfiskt beskyddade de fria konsterna, under sitt wistande uti Italien och Rom *) 1784, icke allenast blifwit egare af åttilliga kostbara antika stycken, utan ock på en gång intöste hela Piranesis wadra samling af gamla Grekiska och Romerska statuer, med flera minnesmärken af konsterna i deras gyllene ålder; så blefwo alla dessa skatter genast derifrån afhentade, och en stor del, wid ankomsten, inrymd i Nedra Galleriet på Konungens slott.

*) K. ankom till Rom d, 24 Dec. 1783.

Konungen hade ännat, att en gång låta uppfatta dem, med flera samlingar, i dertill inredda salar, i ett eget hus, för att, genom en friare tillgång, bidra till mera nöje för åskådaren och mera beqvämlighet för konstidkaren; men, innan något tillfälle dertill yppades, afled Konungen, och året derefter, 1793, utsågs nedersta våningen i norra flygeln wid Logården, till Museum Regium. I de der warande hwälf hade förut varit kök och boningsrum för en hofmåstare. Dessa rum blefwo då, för ett större ändamål, inredda och iståndsatta; och till mera utrymme blefwo äfwen de åt Swenska Akademien, i öfra våningen af samma flygel, upplåtna rum dertill inredda och använda.

2. §.

Swer-Intendenten Fredenheim förordnades, att under sin wård och tillsyn hafwa Museum, som i förberbde rum inslyttades, 1794, samt af honom och Professor Serget i behörig ordning uppställdes.

I det hufare rummet åt Logården, eller öfra slottsparterren, är följande inscription, i hwit marmor, att läsa:

ANTIQUITATUM. ET. ARTIUM. CULTIORUM.
REGIA. CIMELIA.

A. GUSTAVO. III. MAXIME. LOCUPLETATA.

GUSTAVUS. IV. ADOLPHUS.

CAROLO. DUCE. SUDERMANNIAE.

TUTELAM. GERENTE.

UT. COMMODO. AC. DECORO. PUBLICO.

REDACTA. ET. ORDINATA. INSERVIANF.

PROVIDIT.

HOC. INSTITUENS. MUSEUM.

MDCCXCIV.

Det är:

Under Hertig Carls af Södermanland förmynderskap, fästade Gustaf IV Adolph sin omtänka derwid, att de Kongliga Samlingarne uti Antiquiteterna och de Sköna Konsterna, förnämligast skade af Gustaf III, uppställda och ordnade, skulle tjena till allmänt gagn och prydnad, då han inväntade detta Museum, år 1794,

I detta rum finnas följande statuer:

1) Apollo Citharæodus, eller egentligen Musagetes, Musesernas anförare, klädd, såsom Citharæoderna visade sig på theatern, med en lagerkrans på hufvudet. Statuen är 6 $\frac{1}{2}$ fot hög. Denna skall länge varit ansedd såsom en qwinna och sålunda graverad af Cavaceppi.

Sedan den blifwit funnen alldeles fullkomlig, med enahanda attributer, har man upptäckt mistaget, hårrbrände af klådedräkten.

2) Minerva Pacifera, med hjälm på hufvudet och en quist i högra handen, är 6 fot hög.

3) Elio, Historiens gudinna, föreställes med ett papper i handen, 5 fot 3 $\frac{1}{2}$ tum hög. Voltaire säger, att historien synes hafwa det gemensamt med tragedien, att upplifwas af håftiga passioner, och att man måste så wäl bewärna Elio med en doll, som Melpomene.

4) Euterpe, som war musikkens skyddsgudinna, står med en lagerkrans på hufvudet, håller ett blåsinstrument i hwardera handen. Höjden af denna statue är 6 $\frac{1}{2}$ fot.

5) Thalia, komediens och skådespelets uppsinnarinna. Hon är på hufvudet prydd med band och rosor, har om lifwet ett wådurstin, håller i högra handen en klubba och i den wänstra en masque; är 6 fot hög.

6) Melpomene, som war tragediens gudinna, är prydd med rankans löf på hufvudet, föreställes hållande i högra handen en gapande masque och uppsättande wänstra foten på en hög sten; är 6 fot hög.

7) Terpsichore, en beskyddarinna af den enkla och allwarfamma sången och dansen, som egentligen hörde till gudarnas högtider. Hon har en krans på hufvudet och bär en cithra. Höjden är 6 fot 4 $\frac{1}{2}$ tum.

8) Erato, för kärleken och dess språk, för den lekande sången och dansen, som brukades wid bröllopp och skådespel. Om henne säger Musonius: Erato saltat pede, carmine, vultu (Erato dansar med sin fot, med sin sång, med sin blick). Med wänstra armen, upplyftad öfwer hufvudet, håller hon en del af sin stja. Är 5 $\frac{1}{2}$ fot hög.

9) Polymnia war för mytologien och det werslag, som skalderna kalla Ode. Hon föreställes insvept i sin klådnad, att beteckna fabellårens hemligheter; 6 fot 1 $\frac{1}{2}$ tum hög.

10) Urania, för astronomen och astrologien, utmärkes med en glob i högra handen och en måttsock i den wänstra. Höjden är 6 fot 2 tum.

11) Calliope, för hjettedikten. Hon är i synnerhet skäl-

dernas gubinna; föreställes sittande på en stenbg, hållande i högra handen en penna och i den vänstra en bok. Är 5 fot, $2\frac{1}{2}$ tum hög. Om dessa statuer har Boissélin, i sin resebeskrifning, sagt: "Polymnie et Terpsichore sont superbes; Euterpe, Erato, Clio et Uranie belles; Melpomène et Thalie ordinaires. Calliope est la plus mauvaise" (loc. cit. p. 57).

12) En Grekisk prästinna, med offerstålen i handen, är $6\frac{1}{4}$ fot hög.

13) Endymion, en af de få ännu behållna Grekiska konstens första mönster, är 7 fot lång och värderas af kånare till 2000 ducater, hvarmed den ock af Konungen blifwit inlöst i Rom 1784.

De skriga, hörande till Piranessis samling, stola kostat 3000 ducater. Endymion är den sista ynglingen, som månen sänkte i en ewig sömn på berget Latmos, för att få, för sig allena, behålla och i fred betrakta honom.

Mythologerna berätta här om olika; men i denna fabel är förmodligen äfwen någon historisk händelse förborgad. Statuen skall 1783 blifwit funnen i ruinerna af Kejsar Hadriani landpalats wid Tivoli, tillika med de fyra präktiga colonner, af Atheniensisk marmor, som samme kejsare låtit föra till Rom, och hvilka nu i Kongl. Museum pryda sitt ställe. På Endymion skall en arm och ett lår, såsom förlojade, vara återställda. En förteckning på denna, näst den Vaticanska, enda fullständiga antika samling, af Apollo, Minerva och de nio Muserna i statuer af marmor, med ett wal af flera Grekiska och Romerska bildhuggarearbeten i Kongl. Museum, har, genom Öfver-Intendenten C. Fr. Fredenheims försorg, blifwit meddelad, med tillhörande gravurer, tecknade af Piroli i Rom och Heland i Stockholm, samt i koppar stukna, dels af dem, och dels af flera goda mästare i Rom, såsom en Mochetti, Ottariani med flera.

I denna förteckning, med bifogade gravurer, upptages äfwen en basrelief af Venus i marmor, såsom hafwets dotter, förd och ledsagad af kärleken. Är $3\frac{1}{2}$ fot lång, $1\frac{1}{4}$ fot hög.

Äfwen Caesars flyddsängel i Phrygiska dräkten, som hämnas på Bruti onda anda. Märkvärdigt stycke för konsternas historia, såsom ifrån Augusti första tid och före deras gyllene ålder. Höjden är $1\frac{1}{2}$ fot, och bredden $1\frac{1}{2}$ fot. En Romersk hög ämbetsmans domaresäte, af $2\frac{1}{2}$ fots höjd och $3\frac{1}{4}$ fots bredd.

En serdeles stor och wäl arbetad Candelabre af mar-

inor, af dem, på hwilka elden lågade i de gamlas tempel.
Hr 9 fot $6\frac{1}{2}$ tum hög.

En annan dylik, äfwen af marmor, 9 fot $10\frac{1}{2}$ tum hög.
Wägge ibland de stycken, hwari detta Museum af intet an-
nat öfwerträffas.

Utom allt detta, med flera arbeten, som taga sitt wär-
de af Ålderdomen och konsten, såsom buster, inscriptioner, ri-
stade i marmor, vasar, m. m., förwarar och detta museum
en stor samling af Raphaëls fayancer, eller tallrikar och an-
dra kärl, som denna stora målare ritat, för att göra sig wäl-
kommen hos tillverkaren, under de trägna besök, han gjor-
de hans dotter.

3. §.

Mynt-Cabinettet, bestående af det Kongliga och
Drottningholmiska, är ibland de största i Europa. Det kong-
liga hade förut varit under Antiquitets-Archivi, och sedan
under K. Bitterhets-Akademiens wård. Det Drottningholm-
ska afstods af Drottning Lovisa Ulrica och inlöstes af Kronan,
år 1762, för 21,150 rd., wärderadt efter metallen till 17,000
rd. Wägge sammanlaggda hbra nu till Kongl. Museum.

Om det Kongl. Mynt-Cabinettet förmåler CancelliRå-
det Berch, att det tillkommit genom Olof Bromells och
hans söns, Archiatern Magn. Bromells, flitiga efterletande,
dels stycketals, dels och deraf, att alla Borgmästaren Ny-
mans vackra medailler (den Brenner berdmmer, p. 255)
deri blefwo instuckna. Redptes sedan, efter Archiatern Bro-
mells ödd, och skänktes till Drottn. Ulrica Eleonora.

Wid hennes fränfalle kom det till Publicum, att för-
waras i Antiquitets-Archivet, der det strax fick en wacker till-
ökning af äldre tiders der behållna fynd *). Wid 1731 års
riksdag, inlöstes af Rikets Ständer K. Rådet Gr. Jacob
Cronstedts samling af Romerska mynt, för 48,000 daler
fint., till då warande Kongl. Antiquitets-Collegium (Gezelii
Biogr. Lex. 4 Del. p. 99).

Sedermera erhöil detta rostbara cabinet, inom 4 år,
tvänne ansefliga tillökningar, först genom det antagna hem-
bud, Strömska arfwingarne i Södteborg gjorde 1783, af en
samling Danska mynt och medailler, för ett äfatt pris, efter
wigten beräknadt, med en förhöjning af 12 för hundralet.
Den derfdre betydande summa, 988 rd. 11 sk. 4 rsk., blef,

*) Berchs Beskr. om Sw. mynt och skädep. Upsala 1773, 4to.

på Konungens befallning, den 7 Mars 1783 anordnad och utbetald.

Med en ännu ansenligare och långt dyrbarare skatt blef Kongl. Cabinettet ytterligare rikadt, genom Commerce-Rådet Skjöldebrands med möda och kostnad, å utrikes orter, samlade antika, Grefiska och Romerska, medailler, hwilken samling Kongl. Maj:t lät inlösa för ett modererat pris af 12,000 rd. (Kongl. Br. den 30 Mars 1786). Genom denna collection, bestående af mer än 6000 stycken i guld, silfwer och andra metaller, skall besagde cabinett fått ett tillskadt antal af 1500 Romerska medailler.

De Grefiska, Egyptiska och flere Afriskanska, mycket sällsynta, antika mynt utgjorde, i Skjöldebrandska samlingen, öfwer 1100 stycken.

Angående Drottningholmska Cabinettet, skall Hennes Maj:t Drott. Lovisa Ulrica hafst det till ett sommararbete på lustflottet Drottningholm. Det war då den första myntsamling, som sanns i Sverige, innehållande ej allenast antika, Grefiska och Romerska, mynt och skåpenningar, utan och både mynt och medailler från alla rikena i Europa. Swenska samlingen war i synnerhet betydlig. Riks-Rådet Gr. Carl G. Tessin hade bbrjat denna collection och hunnit ganska långt, när han, år 1751, afstod densamma till Hennes Maj:t, som sedan derpå nedlade stor kostnad. (Werch, I. c.)

4. §.

Museum förwarar, i de öfra rummen, ett stort antal planer och ritningar (desseiner) af ärfilliga scholor och af de mest berömda måstare, såsom: Giotto, Balthazar de Sienne, Francia, Morazzonne, Luca Cangiari, Albrecht Dürer, Vouet, Raphael, Correggio, Annibal, Carrachio, Titian, Tintoret, Veronese, S. Rosa, Poussin, Callot, Le Moyne, Lemble, med flera; utgörande denna collection 3025 st. i stora volumer. Der förwaras äfwen en myckenhet af Etruriska vasar, en stor och kostbar samling af estamper och målningar, en boksamling, hörande till konsterna, m. m. Om hwilket allt allmänheten bör wänta en serskild omständligare beskrifning, än här kan meddelas.

Det bör till slut nämnas, att fordna Antiquitets-Archivet, som förut kallades Antiquitets-Collegium, före detta upphört, och att des samlingar af antiquiteter, permehref, handskrifter, m. m., blifwit fördelade och lemnade, dels till Kongl. Witterhets-Akademien, Riks-Archivet, Kongl. Bibliotheket och Kongl. Museum.

Om de i staden warande Kongl. Collegier, allmänna Jurättningar och Ambetshus.

1. §.

Man torde ej begära, att, i en beskrifning, rörande egentligen Stockholms stad, så någon widlöftig berättelse om Kongl. Maj:ts och rikets collegier samt andra publika verk, såsom: Directioner, Commissioner och lärda samhällen, hwilka böra, dels till riksstyrelsen, dels till de allmänna wetenskaperna och de ädla konsterna, men icke angå Stockholms stads inre, egna styrelseverk och författningar; hwarfböre, och enär kongl. collegiernas och andra publika werks organisation och föremål böra finnas uppgifna i allmänna rikshistorien, utom den anvisning, som de årliga stats-calendrarne gifwa, deras antal här endast må finna rum, såsom egande sina säten och inrättningar inom hufvudstaden.

Det bör alltså nämnas, att, förutan Kongl. Regeringen och dess Stats-Expeditioner samt Rikets allmänna Ständers Beredning och Högsta Domstolen, i Stockholm finnas följande kongl. bfwerrätter, kongl. collegier och publika verk, såsom: Swea Hof-Rätt; Krigs-Hof-Rätten; Krigs-Collegium; Förvaltningen af Sjöbårenberna; Cancelli-Styrelsen; Kammar-Collegium; Statscontoret; Bergs-Collegium; Commerce-Collegium och Kammar-Rätten; hwarförutan i hufvudstaden äfwen hafwa sina säten: Kongl. Seraphimer-Ordens-Gillet; General-Tull-Directionen; Allmänna Magazins-Directionen; Swenska Akademien; Wetenskaps-Akademien; Witterhets-Akademien; Landbruks-Akademien; Akademien för de Fria Konsterna; Musikaliska Akademien; Krigs-Wetenskaps-Akademien; Patriotiska Sällskapet och Sällskapet Pro Patria; förutan Kongl. Sundhets-Collegium samt de publika verk och inrättningar, som i denna beskrifning, på sina ställen, finnas särskildt omnämda. Kongl. Krigs-Akademien har sitt säte på fordna kungsgården, sedermera kongl. lustflottet Carlberg, 3dels mil nära Stockholm.

2. §.

På det icke all beskrifning om Rikets Bank här måtte saknas, meddelas några frödda anteckningar, samlade, dels af allmänna handlingar, dels i synnerhet af ett arbete, under namn af Bref om Rikets Penningverk och

Hushållning af D. v. S., som utkommit 1796 och, för dess påliteliga uppgifter skull, tillvunnit sig mycket förtroende.

Angående handeln, lemnade Konungen, den 16 Dec. 1619, till Stockholms stads betänkannde, huru en då så kallad Bank måtte i hvar stad kunna inrättas, och att, om till en sådan inrättning penningar skulle upplånas, då besinna sig på willforen derwid.

Konungarne Gustaf Adolph och Carl Gustaf hade länge åstundat och ändtligen befrämjat en så nödig inrättning. Commisarien Johan Palmstruck och med-delegare förunnades wäl privilegium, gifwet Mariaeburg den 30 Nov. 1656, å en Låne- och Wexelbanks inrättande i Stockholm på 30 år; men, som missbruk och fel derwid inritade sig ^{*)}, så upphäfsdes denna bank den 17 Sept. 1668; dock blef, med Rikets Ständers betänkannde, åter en bank upprättad och privilegierad, hwarwid Kongl. Majt, nyssnämnde dag, åt Ständerna uppdrog, att sig densamma antaga; och förordnades sedan här om, såsom Riksdags-Beslutet och Förordningen om Banken innehålla, bägge af den 22 Sept. sistnämnde år.

Åf dessa och flera, tid efter annan, utkomna författningar kunna inhentas de allmänna grunder, som, till denna inrättnings bestånd och till uppsyllandet af dess åligganden, blifwit stadgade.

Det skulle blifwa af allt för stor widlöftighet, att här utföra de med penningewårdet, allt sedan Bankens inrättning, under tiden timade förändringar; men det kan likwäl nämnas, att, genom Kongl. Förordningen den 27 Nov. 1776, blefwo 72 mark, eller 18 daler fint., ett antaget wärde af en Swenssk SpecieRiksdaler, till grund wid liquidationer för alla i Banken gjorda lån, skulder och fordringar. Slutligen blef, 1792, rentan på de capitaler, som ännu, under enskilda personers namn, woro i Banken till 4 å 4½ proc. interesse inestående, förminskad till tre procent årligen. Att de af Banken låntagna capitaler varit betydliga, synes kunna sutas deraf, att de 1759 gjorda belåningar, å Låne-Banco-Sedlar, stego till 14,862,745 daler fint., som, å 3 dal. fint rd., utgjorde 4,954,248 rd. 16 ff.

År 1726 börjades med Banco-Transport-Sedlars ut-

*) Riks-Skattmästaren Gust. Bonde hade varit emot Palmstrucks Bank-inrättning, som af Riks-Cancelleren Gr. M. G. De la Gardie gynnades. Den förres spådom sannades, då denna Bank gjorde en banqueroute på 200,000 rd. (Gezelii Biogr. Lexicon).

färdande, och, att sedelstocken varit än större, än mindre, är en följd af Bankens gjorda försträckningar till Kronan och lån till enskilda.

Bancohuset wid Zerstorget uppbyggdes först af staden, efter Gr. Nicod. Tesins gifna ritning. Till denna byggnad inköptes Capten Hassfers hus, och, sedan byggnaden år 1680 hunnit fullbordas, flyttades Banken, den 11 Febr. samma år, ifrån Drenstjernska huset wid stora Kyrkobrinken, som Banken dittills hade hyrt, till det nu warande Bancohuset, hwilket, tillika med hela tomten, samt det så kallade Gamla Päckhuset, omsider inlöstes af Banken under ett köp, det förra för 128,860 daler 12 bre smt., och det sednare, eller Päckhuset, för 10,000 daler samma mynt; hwilket köp gillades och fastställdes af Kongl. Maj:t den 20 Dec. 1693, och har Stockholms Rådhus-Rätt, den 7 Mars 1712, utfärdat fastebref för Banken på dessa hus.

Sjelfwa Bancohuset tillbyggdes till en del år 1707, och till en del år 1734, och är facaden icke mindre wacker åt Skeppsbron, än åt Zerstorget. Det så kallade lilla Bancohuset uppfördes på 1770-talet samt inrättades till magasin och arkiver och är nu nyligen repareradt.

Banken har också en egendom på Södermalm, nere wid sjön, i den så kallade Skinnarwiken, hwilken egendom, som Banken inköpt, år 1762, af Banco-Commisarien C. Nobshahn, för 24,000 daler smt., består af ett magasinshus af trä, till behof för Bankens pappersbruk, Tumba *).

3. §.

Att i Stockholm, såsom rikets hufvudstad, från äldsta tider varit ett Mynthus, tyckes fullkomligen wara bewisadt af de der slagna penningar, såsom R. Waldemars, med Stockholms portar, eller torn, och ett S., som, efter Brenners tanka, betecknar Stockholm.

Häröfwer kan widare läsas längre fram, om Stockholms Wapen. Ifrån Erik XIII:s (af Pommern) till R. Johan III:s tider, finnas flere penningar, med Moneta Stockholmiensis (Stockholms mynt) utmärkta, som sedan blef förändradt till Moneta R. Sveciæ.

Mynthuset har förmodligen, från dess första inrättning, varit beläget på Helgeandsholmen, in till dess R. Carl XI, år 1673, befallde, att både Riks-Admiralen Fleminghs hus och

*) Meddeladt af Banco-Commisarien Wennerstjerna.

Gamla Mynthuset skulle nedrifvas, till utrymmes erhållande för byggnaden af nya kongl. skallet. Det synes troligt, att Myntet då blef inrättadt i det hus, som ännu bär namn af Lilla Myntet och sedan uppläts till boställe för medallemren, innan det nya och stora huset hunnit byggas wid det så kallade Mynttorget.

År 1790 undergick mynthuset en stor reparation. Jaga-den åt Norrebro, eller torget, fick då 4 kolossala pelare, som, ehuru de kunnat gifva en fin kännare i byggningskonsten, anledning att fråga: Pelare, hvad göra? I här? likväl torde vittna om en, genom Konungens resor, uppväckt smak för Italienska byggnadsfattet.

Rättigheten att slå mynt har, i äldre tider, af Sveriges Konungar varit förlänt åt furstarne, rådet och biskoparne, äfvensom åt flera städer, till förmon och infomst. Således hade Upsala Domkyrka, Biskopen och Dom-Capitlet i Åbo samt Wexerås sina egna mynthus. K. Magnus Ladulås lät inrätta nio myntpresar, i lika många rikets städer, utom Stockholm. Under tillsyn af Konungens myntmästare, slogos i orterna, både för Konungens, rådets och städernas räkning, flere slags penningar, så att nu mera svårigen kan urskiljas Stockholms stads och andra orters olika örtugar, som i Sturarnes tid woro gängse, enär myntmästaretecken (ett uråldrigt bruk) nu mera icke äro kända; men här är ej skället, att beskrifwa myntets ålder eller de ändringar, som myntväsendet, i flera tidflisten, undergått.

Omfrider blef myntningen, på 16:de århundradet, in-
fränkt att utöfwas inom huswudstaden. Från äldre tider war myntningen under Räknekammarens öfwerinseende, och derwid förblef det äfwen i K. Carl XI:s tid; men, då Baron Görtz, på sina resor, gjorde contract med så kallade Kypmannen Peterman et Compagnie, om guld och silfvers myntande i Sverige, hwilket K. Carl XII bekräftade i Lund, den 30 Dec. 1717, stadnade banken i öfersamhet, hwad myntningen angick. Smellertid och under K. Carl XII:s sedwane regeringsår, ifrån 1715 till den 30 Aug. 1718, blef, enligt uppfinning af Baron Görtz, myntning verkställd af de så kallade mynttecken, hwartill skola ätgått ej mindre än 1261 flöppund koppar ^o). Sedan K. Carl XII slutat sin oroliga lefnad, då, med Görtzens fall, dennes financesförslag upphörde, och gamla författningar å nyo upplifwas

^o) Histor. Märkwärd. 3 Del. sid. 100.

des, uppdrogs åter myntningen, på 12 års tid, åt Rikets Ständers bank, och kom myntningen, efter samma tids förlopp, åter till Kronan, under Kongl. Kammar-Collegii öfverinseende.

Rörande Sveriges mynt och dess historia, finnas åtskilliga verk och mindre afhandlingar af Dijkman, Keder, Brenner, Berch, Botin, Ziervogel, m. fl., utom hvarjehanda underrättelser derom i Vetenskaps- och Witterhets-Akademias handlingar.

4. §.

Om Postinrättningen i riket endast anginge Stockholms stad, hvarom förevarande beskrifning handlar, så borde samma inrättning här omständeligen omtalas; men, då sådant hörer till rikets allmänna historia, och här allenast bör vara fråga om stadens publika hus och egna inrättningar, förbigår man den widlyftighet, angående postinrättningen, som förnämligast i rikshistorien bör finna rum.

Om Stockholms Posthus, wid lilla Nygatan beläget, eger man följande underrättelser.

År 1656, sålde Stockholms stads Byggnings-Collegium, till då warande Borgmästaren Jönsson, den tomt, på hwilket Posthuset står, och hwilken tomt han aldrasbrst bebyggt och bebott; och blef samma tomt, med derå befintlig åbyggnad, derefter, år 1688, af Jönssons arfwingar försäld till Kamereraren Carl Piper. När Piper sålde huset, år ej bekant; men framlidne Landshöfdingens i Nyköping Pehr Francés arfwingar upplåto det till Kronan, år 1720, för 45,000 daler R:mt. År 1761 och 1762, undergick huset en allmän reparation och tillskades med en flygelbyggnad.

År 1792 kördade Kronan näsigränsande, med posthuset sammanhängande, hus, som af gammalt tillhört Lagmannen Grönbagen, men i äldre handlingar kallades det Varmentka och sedan Paschens hus, hwilket, den 24 Maj samma år, war af Directuren Alm försäldt till Kamereraren C. Sahlström för 4000 rd. specie. Detta sednare hus är nu mera sammanbyggt med det förinnannda, så att hela Posthuset, hwilket tillika är boställe för Öfver-Post-Directuren, intager hela quarteret Penelope wid lilla Nygatan, mellan Schulten Bagares gränd å ena och Uttermarks å andra sidan.

Det således ombyggda ansefliga Kongl. Posthuset är, på facaden åt lilla Nygatan, pryddt med fyra marmorelare

frammanför trenne ingångsportar; och står, ungefärligen på midten af huset, följande inskrift med förgyllda bokstäfver:
BYGDT UNDER KONUNG CARL XIV JOHANS VIII REGERINGS-ÅR.

5. S.

Åf Konung Gustaf Adolfs Riddarhusordning, den 6 Juni 1626, inhämtas, att Rikets Råd, Midderflap och Adeln hade sig föresatt, att, med Konungens tillåtelse, i Stockholms bygga och inrätta ett Riddarhus, till att der förwara sina privilegier och hålla sina samwäm, hwilket Konungen biföll, samt bewilljade dertill hwarjehanda förmoner, fri- och rättigheter.

Ett Riddarhus blef fördensfull genast anlagdt i staden, mellan Swartmangatan och Prestigatan; men, om detta hus antingen ej blef nog stort och ansenligt, eller om belägenheten ansågs wara nog inifrånkt och oönskad i denna trängt bebyggda del af staden, kan ej med wisshet sägas; dock finnes, att Ridd. och Adeln, till Riddarhusplats inköpande af wälborne Nils Slattes gård på Norrmalm och till Riddarhus derstädes låtit lägga grundstenen år 1640; men dermed lärer och detta project afstannat, ty forrt derefter nämnes, att, för bjelkar till Riddarhuset på RiksCancellarens tomt, betaltes 120 daler, och år 1646 levererade Jan Ersson, för Slattens tomt, som war ärnad till Riddarhus, 2860½ daler kopparsmynt.

Att nya Riddarhusplatsen, wid Riddarhusstorget, blifwit inköpt af RiksCancellaren Gr. Axel Drenskierna, derom finnes ett originalbewis, af den 28 Mars 1648, i Riddarhusets utgiftsbok, fol. 5 *). Med byggnadens företagande widtogos wäl anstalter, år 1641; men dermed kom dock början först att göras den 10 April 1648; hwarefter K. Carl X Gustaf utfärdade privilegium för det nya Riddarhuset i Juli månad 1655.

Åf Riddarhus-Protocollet, den 10 Sept. 1668, inhämtas, att de la Vallée gifwit dessein till byggnaden, hwilken, om Riddarhuset, sådant det nu är, derefter blifwit uppfördt, lemnar om hans insigt och skicklighet, såsom architekt, et bebrände bewis. Grefve Tesin säger om denna byggnad, att en fremmande byggmästare, de la Vallée, som Drott. Christina inskaffade, gifwit första ritningen till Riddarhuset, in om hvars prydda murar Rikets Ständer sedermera förlora-

*) Baron Elias' Saml. om Riddarhuset.

de en frihet, som de i så många år redeligen, i sämre boningar, förswarat och wärdat (Br. till en ung Prins, 2 Del. p. 305).

Man har, af strödda anteckningar, funnit, att grunden till flyglarne blifwit pålad 1653; att Riddarhus-Directeurerna, den 23 Juni 1661, ingått contract med kopparslagaren Christian om Riddarhusets täkning, och att bérjan med trapporna blifwit gjord år 1662. Till stora Riddarhusens prydnade anordnades, 1669, med Albrecht Ehrenstrahl om takmålningen eller plafonden, hvarför han begärde 2000 rd. Den blef färdig på 1670:talet och har blifwit graverad i Nürnberg, hwilken estampe är mycket rar *).

Detta wackra rum, som är kring alla wäggar kläddt med gresliga, friherrliga och alla introducerade ätters-plåtar, har ock fått en skad prydnad af det, i sednare tider, främst i rummet uppsatta Vasa-wapnet, wifande en swart Base i guldfält.

Utseendet af Riddarhuset finnes aftaget i Grefwe Dahlbergs Svecia Antiqua et Hodierna, Tab. 35 och 36. Deraf finnas ock mindre gravurer. De derå utmärkta flyglar äro torget hafwa dock aldrig blifwit uppförda; äfwen som äro Målaresidan felas de bägge pavillons eller sidobyggnader samt balustraden. De inscriptioner, som utanpå Riddarhuset under taklisten äro att läsa, finnas, med sina förklaringar, intagna i Georg M. Wästs Oratio de Civitate Stockholmiæ **), nämligen:

1. På Södra sidan.

CONSILIO ATQUE SAPIENTIA
GLABIS MAJORUM EXEMPLIS
ANIMIS ET FELICIBUS ARMIS.

2. På westra sidan.

DIVINO SINE NUMINE FAUSTUM EST NIBIL,

3. På Norra sidan.

PRUDENTIA MURUS SACER
NEC DECIDET NEC PRODETUR.
CIVIUM FORTITUDO PRECIPUUM REGNI FIRMAMENTUM.

*) De öfriga prydnaderna felades allt till 1727; ty R. Carl XI, på de sista åren och R. Carl XII äro mindre, bemärkade icke sina trogna undersåter af Ridderskapet att komma till Riksdag. Berch.

**) Upsaliae, 1665 (Holmiae impr. e. a. in folio).

4. På Östra sidan.

DULCE ET DECORUM EST PRO PATRIA MORI.

det är:

1. Genom Flokhet och wishet,
genom förfädrens lysande exempel,
genom mod och lyckliga wapen.
2. Förutan den Gudomliga Försynen är intet Lyckligt.
3. Af Flokheten tryggad, skall den heliga
muren hwarfen falla eller förrådas.
Medborgares tapperhet är Rikets säkraste stöd.
4. Det är skönt och ärofyllt att dö för fäderneslandet.

När Ridderskapet och Adeln första gången varit församladt å detta Riddarhus, finnes icke af handlingarne; men, som riksdagarne 1675 och 1678, då det förmodligen war färdigt, blefwo hållna i Upsala och Halmstad, så synes den uppgiften wara grundad, att Ridd. och Adeln här första gången sammanträdte wid 1680 års Riksdag.

Skuru detta hus efter besseinen ej blifwit fullkomnad, tyckes det dock, till sitt ändamål, wara tillräckligt. Utom stora salen, der Ridderskapet och Adeln samlas, äro i öfra våningen nödiga rum till cancelli, och i den nedra äro arkiver och boningsrum för Secreteraren, samt tillräckligt utrymme för något af Ständernas Utskott under riksdagarne. I Riddarhussalen är ock en läktare eller loge uppbyggd, för de tillkomna ätters behof.

Som denna inskränkt bekrifning, blott om Riddarhuset, icke innefattar de flera wigtiga ämnen, hwilka i öfrigt angå Ridderskapet och Adeln, så bör underrättelse derom sökas i rikets allmänna historia.

6. §.

Nya Rådhuset, förut Riks-Skattmästaren Grefwe Gustaf Bondes palats, är aftaget i Sweciae-werket, 1 Del. Tab. 41, 42; men flyglarne mot Riddarhusstorget woro då icke byggda.

Huset afbrann den 18 April 1692, led sedan någon skada andra gången af eld, wid början af förra århundradet, har derefter blifwit fullkomligen iståndsatt, men icke med så många onödiga zirater på taket, som det förut egde. Efter Riks-Skattmästaren Gustaf Bonde, som afled 1677, egdes

huset af sonen Gr. Carl Bonde, hvars enkefru, Grefwinnan Maria Gustava Gyllensjerna, sålde det till Stockholms stad, som interimswis gjorde deraf sitt Rådhus; hvarsföre och Riksrådet Gr. Gust. Bonde, sonen, i sina på vers skrifna Den ^{*)}, säger: "En Bonde jag föddes i Stockholms Rådhus."

Znan huset såldes, uthyrdes det någon tid till Hof-Rättshus, och, efter slottsbranden, ditslyttades Kongl. Bibliotheket, som först blef inrymdt i Gr. Lilljes hus, då en ringa del deraf räddades undan elden ^{**)}.

Konungen gillade, den 11 Juli 1758, de insända ritningarne till de tvänne flygelbyggnaderna wid Rådhuset åttorget, som då skulle inrättas till Stadens Rådmans-Rätt, till corps de garde för stadswakten med flera behof, sedan risningen af Gamla Rådhuset wid Stortorget war besluten att företagas.

K. Gustaf III benådade Magistraten och Borgerskapet med flera besök. Först år 1768, såsom Kronprins sänd af en älskad fader, att försäkra dem om hans huldbet och förtroende; 1772 wid revolutionen, att emottaga deras försäkran om underfätlig trohet och tillgifwenhet; 1790, den 30 Aug., efter erhållen fred, till betygande af sin tacksamhet dertför, att Borgerskapet tagit till wapen, att försvara honom och staden, och äfwen förut, då Konungen tolkade sin erkänsla för den trohet och nit, de wisat, då riket skakades af in- och utwärtas faror. Ett lika nådigt besök har Magistraten och Borgerskapet fått emottaga af Konungens förmyndare, Hertig Carl af Södermanland, den 10 November 1792, att installera Sver-^{*)}Ståthållaren Modée i ämbetet.

Minnet, så wäl af dessa solenna acter (högtidliga förrettningar), som af den synnerliga nåd och ynnest, Magistraten och Borgerskapet således rdnt, förwaras genom de wedermålen deraf, som utgåra stora Rådhusalens ypperligaste prydnad. Främst i rummet ses K. Gustaf III:s bröstbild i hwit marmor, under en präktig thronbimmel af carmosinrödt sammet, med rik guldbrodering och fransar, hvars ryggsyfte prydes af upphöjdt broderi, med rikets wapen och ett derunder upprätt stående swärd, såsom tecken af riddaregraden med Swärd-Ordens stora kors, hwilken Konungens wid Walkjala segrande frigsår honom, på selswa walplatsen, tillerkände, såsom, efter ordensstadgan, wäl förtjent.

^{*)} Cancellie-Rådet Berchs handskr. Saml. om Stockholm. Deri berättas, att förenämnde vers blifwit supprimerade.

^{**)} Celst Hist. Bibl. Reg. St. 1751, 8:o, p. 169.

Till höger ses då warande Kronprinsens, Gustaf Adolfs, portrait, hållande i handen det bref, Hans Kongl. Höghet, såsom Konungens sändebud, den 30 Mars 1790 på Rådhuset frambar, med dess fulla utankrift: Till vårt trogna Borgerkap uti vår Residencestad Stockholm, detta nådeligen. Till wänster ses H. K. Höghet Hertig Carls portrait, till en äminnelse deraf, att Stockholm, någon tid af åren 1772 och 1773, uti H. K. Höghet egt sin högsta sipsresman *). Desutom prydes detta rum af flera tafflor och i synnerhet af Stockholms stads utsigter ifrån åtskilliga ställen, försårdigade af Hof- och Perspektivmålaren Johan Säfwenbom.

IBland flera Ålberdoms qwarleswor, förwaras här stadens swård, nycklar **) och de, till ett af fordna tiders straff hbrande, så kallade stadens stenar ***). Wid uppgången till Rådhuset hänger Stockholms-alnen af jern, inslagen i muren.

Om Stockholms gamla Rådhus, är förut, wid frågan om Stortorget och de derwid belägna hus, förnämlid.

7. §.

En bourse, eller allmänt samlingsställe för de handlande, till flera egna årenders och angelägenheters aflutande, hade Stockholm länge saknat. År 1667 d. 11 Mars, anbefalles staden, att bygga en bourse wid Terntorget, som dock icke verkställdes.

Under det Stortorget dertill i flera år nyttjades, hade en så nödig inrättning ofta blifwit påtänkt, och flera ställen till en sådan byggnad föreslagna, såsom södra sidan af torget, mellan Swartman- och Skomakaregatorna, ända till Tyfka kyrkan, hwarigenom wäl ett större utrymme kunnat winnas i den delen af staden, som är hopträngd af flera sneda och trånga gator; men så många hus och tomters inköp skulle till en betydlig del blif kostnaden.

År 1754, då, efter den det nya Rådhuset öfvergånga wädelden, det samma blef förseddt med 2:ne nya flyglar åt Rådhuset, gjordes hela gamla Rådhusquartern wid Stortorget ledigt, till plats för en länge tillämnad bourse-byggnad, då ock Grubbens hus, såsom det enda privata i hela quarteret, skulle dertill inlösas.

*) Dagbladet Extra Posten, 1792, N:o 44.

**) Se berättelsen om stadens försvarswerk.

****) Flintbergs Pagsarenh. Bibliotek, 3 Del. p. 358.

Zinellertid nyttjades, på den wansliga boursestunnan, Lyssa församlingens stenlaggda kyrkogård till samlingsplats för de handlande, ifrån och med år 1767 till och med 1775.

Sedan desse in och kostnadsförslag blifwit upprättade till denna byggnad, fordrades dertill omkring 2:ne millioner daler fyrmt.

Att, till en så betydlig kostnad, erhålla någon fond, gjorde staden, 1756, hos Rikets Ständer ansöknung om en så kallad bourseafgift af inkommande och utgående waror; hwarefter Kongl. Maj:t, på Ständernas tillstyrkande, d. 9 Febr. 1757, biföll, att en sådan afgift till wiså procent skulle utgå i 20 års tid; men denna afgift förlängdes sedan, d. 17 Jan. 1770, på 10 år eller till 1787 års slut.

Så snart penningtillgången war gifwen, och åtskilliga förutgående anstalter blifwit widtagna, företogs, år 1767, under tillförordnade deputerades tillsyn och bedrifwande, början af arbetet med gamla husens risning och platsens afreddjande samt grundmurens anläggande efter uppgifna och fastställda ritningar.

Sedan byggnaden till 1772 blifwit fortsatt, war undra delen af huset, som utgör Boursens stora samlingsrum, med dertill hörande contor, så wäl som halfwåningarne å bågge ändarne, till murar, colonnader, hwall och golfslaggning, fullbordad.

På underdånig anhållan 1773, att denna byggnad måtte blifwa en wåning mindre, än efter första desseinen, i anseende till bristande medel, faststälde Kongl. Maj:t den, i sådant ändamål, af Szwers-Intendentsämberet föreslagna facade-ritning, d. 3 Mars 1773, i så måtto, att byggnaden åt Stortorget och kyrkogården skulle blifwa 2:ne, men på östra och westra sidan 3:ne wåningar hög, utom ett litet torn för bourse-klockan.

I Juni månad 1773, fortsattes åter byggnaden, sedan en arshandling, Magistraten och Borgerskapet imellan, blifwit träffad och af Kongl. Maj:t d. 16 Augusti samma år fastställd, angående styrelsen och Szwersinscendet wid byggnaden, samt de dertill anslagna medel.

År 1774 anmälde Szwers-Statthållaren Baron Sparre, att kostnaden, som på boursebyggnaden blifwit använd till 1773 års slut, utgjorde 1,091,694 dal. 9 rst., så att, utom bourseafgiften, hwilken i det högsta årligen kunde räknas till 50,000 daler, måste upplånas 474,344 dal., och att de än återstående kostnaderna fordrade i det minsta 600,000 dal., allt kopparmynt.

På detta och flera andragna skäl, grundade Sveriges Ståthållaren sin underdåniga anhållan, att bourseafgiften måtte framgent och i ewerldliga tider fortfara, icke allenast till hjelp och undersidd wid betalningen af de skulder, hwarför boursebyggnaden håstar, utan och till en fond, hwaraf staden i en framtid kunde winna prydnad och anseende. I betraktande häraf, blef bourseafgiften, d. 29 April 1774, förlängd på 50 år, sedan den dertill förut utsatta tiden, till 1787 års slut, hunnit löpa till ända.

År 1776 blef denna wadra och staden hedrande byggnad i det mesta fullbordad. I öfra wåningen är, utom flera wäl inredda rum, en stor och wäl ornerad sal, som blifwit nyttjad wid många högtidliga tillfällen. På sidan åt Storkyrkogården är, bland andra rum, äfwen en stor sal, som, wid Rikets Ständers allmänna sammankomster, upplättes till Borgareståndets samlingsrum. Der hafwa och Borgerstapets 50 äldsta, BemedlingsCommissionen, Boursebyggnads Deputationen, med flera, sina samlingsställen. På östra och westra sidan äro trappor till öfra wåningen, och ingångar till Boursens stora samlingsrum å nedra botten, hwilket öppnas alla söndedagar kl. 1 på dagen, ehuru rått boursestimman icke för än kl. 2 infaller.

Fråmsi i detta samlingsrum, på sidan åt Stortorget, ser man, inom ett lågt jernframt, RiksRådet och Sveriges Ståthållaren m. m. Friherre Carl Sparres bröstbild af hwit marmor, gjord af Sergel, på en piedestal af Swenskt granit upprest af ett tacksamt Borgerstap, med följande inscription:

CAROLO. SPARRE.

LIB. BAR.

R. ET. REGNI. SV. SENATORI.

ARCIS. ET. URB. PRÆFECTO.

ACAD. ABOENS. CANCELLARIO.

ORDD. REG. EQVITI.

POSUERE. CIVES. STOCKHOLM.

MDCCLXXXII.

det år:

Åt Carl Sparre,
Friherre,

Ronq. Majts och Sweriges Rikes Råd,
Ståthållare öfwer Slottet och Staden,

Åbo Akademis Cancellor,
Riddare af Kongl. Maj:ts Orden,
uppstälde Stockholms Borgerkap denna Bld,
år 1782.

Denna minneswård stod en tid, sedan den blef uppsatt, betäckt, för att först astäckas, när Friherre Sparre ej mer personligen kunde fågna stadens invånare; men, på Borgerskapets tränga anhållan, blef den ändtligen blottad, då han i aflåten skrifvelse till Magistraten och Borgerskapet, i de bunnaste ordalag, betygade sin erkänsla och tillgifwenhet för all den kärlek och wännskap, de för honom alltid ådagalaggt. Han afled d. 28 Juni 1791 och skall alltid saknas både af staden och Borgerskapet.

CommerceRådet, R. N. O., Jonas Alströmers buste af bronze, uppsattes och på Bourjen d. 5 Febr. 1790, i en niche, midt emot ingången från Stortorget *). Detta skedd till följe af Ständernas beslut, 1756, och kongl. brefwet d. 12 Jan. 1757, innehållande: "att detta blefwe en förteent åminnelse af en man, som, både i råd och gerning, laggt grunden till många eljest brödlösa undersåtars föda och nödiga utkomst, samt till den förkofran, riket, genom handel, sjöfart, schåserier, manufacturer och andra hushållsämnen, inom nog kort tid, både i jeunnsförelse med andra nationer och inom sig sjelft, wunnit."

Busten blef modellerad af l'Archevesque, gjuten af Meisjer och ciselerad af Adams. På piedestalen af Swenskt grön marmor, läses den af S. Witterhets Akademien uppgifna inscriptionen:

JONAS. ALSTRÖMER.
ARTIUM. FABRILIUM.
IN. PATRIA.
INSTAURATOR.

Det är:

Jonas Alströmer,
Sandastöjdernas
Upprättare
I Söderneslandet.

*) Alströmer blef född i Mingsås, d. 7 Januari 1685, och dog derstädes, d. 2 Jan. 1761.

I östra hörnet af denna byggnad är den så kallade Bourse-fällaren.

Genom husens afseende i gamla Rådhus-quarteret och Boursens anläggande derstädes, är mycken rymlighet i allmänna vägen befordrad, i så måtto, att gatan på östra sidan blifwit ifrån 4 alnar, och gatan på den westra ifrån 7 alnar, utwidgade till 12, samt 18 à 20 alnar på de bredaste ställen. Stortorget har också fått mera regularitet på ena sidan, och Stortyrkogården mera utrymme på den andra, först genom en plats på östra ändan, hwarest en del af Fransyska Lutherska kyrkhuset tillförene stått, och vidare genom en tillökning i bredden mellan kyrkogården och Bourse-huset, så att en rät stielinea erhållits, i stället för en inböjd frodig linea, som det gamla quarteret tillförene utgjorde; om hwilken förändring en afhandling, mellan Bourse-deputationen och församlingens kyrkoföråd, blef slutad och af Magistraten fastställd d. 9 Maj 1770.

B. §.

Till ÖfwerStåthållare-Bofställe är Tesinska huset, midt emot södra slottsporten, inköpt och wisar sig såsom ett ypperligt monument af rikets första arkitekt, Grefwe Nicodemus Tesin, som här, på en nog trång och mindre regular tomt, låtit uppbygga och kosteligen pryda detta wackra palats *).

Grefwe Dahlberg har också förwarat utseendet deraf på 3:ne ferskilda tafflor i Svecia Antiqu. et Hod. 1) Facaden af huset åt slottet, sådan den ännu är; 2) Det inre utseendet, och 3) Utsigt från huset upp åt trädgården; alldeles likt, allenast att inga statuer stå på taket. Icke heller äro några träd till seendes öfwer husen, som blifwit på tafeln ditsatta, blott för att bortgömma gaslar och storsenar ifrån fringliggande hus.

Om bilderna i trädgården har CancelliRådet Berch i sina samlingar antecknat, att de woro gjorda efter de mest berömda antiker. En af dem blef förd till Bo, och en annan till Åkerö.

Af de 10 öfriga, som dock sedan, då huset såldes, undantogs och afwen fördes till Åkerö, war en sittande Bathseba af marmor, gjord af Jean de Boulogne, en Mercurius

*) Gr. Nicod. Tesin förordnades, efter Simon De la Vallée, till arkitekt och arbet i Apr. månad 1728.

af koppar, af samma mästare, en Neptunus, gjord och gjuten af Adrian Bries, en busse efter Keisar Commodus, antik och obejfriskt wacker, m. fl.

Åf de twänne plafonds, som äro graverade af G. le Clerc, är den ena målad på guldbotten, föreställande i de fyra hörnen Atlas och Oceanen, Phosphorus och Afstonsjerrnan, Titan och Cephalus, samt Diana med Pan och Endymion, förmodligen att utmärka dagens fyra stunder, eller skymningen och natten, gryningen och dagen. Detta rum skall hafwa warit den äldre Tesins sängkammare.

Sonen, Gr. Carl Gustaf Tesin, sålde detta hus 1755 till Borgmästaren G. Kjerman, för 30,000 plåtar. Han åter afstod det till Kronan följande året för 50,000 plåtar, och, wid 1765 års riksdag, skänkte Rikets Ständer huset till S. K. Höghet Prins Carl.

Då detta hus, såsom en piece d'architecture, den der för framtiden borde conserveras, af staden och Borgerskapet skulle inköpas till SverStåthållare Wostålle, och ingen fond dertill i cashan war att tillgå, gillade Kongl. Maj:it den föreslagna utwägen, att, på bourse-byggnadsmedlen, upplåna de till köpeskillingen erforderliga 300,000 daler, och till reparationer 120,000 dal. kprmt. *)

Konungen hade förut af Hertig Carl, 1773, inlåst detta hus och derå i Banken upptagit ett lån af 150,000 daler kprmt.

När SverStåthållaren Baron von Esen inslyttade i detta ämbetshus, fick det af honom någon ytterligare reparation. Den wackra windeltrappan, som då ordonnerades till Sversta wåningen i östra hörnet, är beqväm, säger HofIntendenten Tham, i sin resa till Stockholm 1796, och widare: denna skrustrappa, hwilken är utan kårna eller understödd och bär sig endast genom spänning, war så mycket mera wärdig att användas i Tesinska huset, som gamla Tesin sjelf ordonnerat en dylig af sten, i Lottieska huset wid Skeppsbron.

Gallerverket och twänne höga murar, som förut inneslöto en liten trädgård, borttogos 1793, för att gifwa slottsplanen mera utrymme.

9. S.

Orensjernska huset, som ock kallas Gamla Banken,

*) SverStåth. Ämb. Handl. i Kongl. RiksArkivet.

beläget i hörnet af Stortyrkobrinken, wid uppfarten till kongl. slottet och lilla borggården, skall RiktsCancellern Grefwe Axel Drenstierna i sin tid sjelf hafwa låtit bygga. Efter hans dödd, d. 28 Augusti 1654, blef det uthyrdt till bancohus, hvarsföre det än i dag kallas Gamla Banken.

Huset inköptes af Kronan på 1740:talet, att deruti inrymma KammarRevisionen. Det har sedermera, tillika med det dertill hörande hus, midt för lilla borggården, tjenat till flera förändrade behof, såsom till kongl. pagernas och deras hofmästares inquarterande, till GeneralAuditeurs Expeditionen; till rum för StatsExpeditionerna, till Justitiae Revision och till corps de garde för lifdragonerna, då äfwen framför huset, midt emot slottet, en lång stallbyggnad af trä 1773 uppfördes, som ännu till samma behof nyttjas.

13 Capitlet.

Om några i staden warande enskilda hus m. m.

1. §.

Om en del anseeligare enskilda hus i Quarteret det Inre, eller hwad af ålder utgjorde staden inom gamla muren, äfwen som i de tillkomna quarteren utom muren, will man här göra några anmärkningar, så widt handlingarne om dem lemna någon underrättelse.

Indamålet härmed är wißt icke, att författa en omständlig beskrifning öfwer hwart och ett enskildt hus; hvarsföre de strödda anteckningarne derom, i brist af tillräcklig underrättelse, måste blifwa ofullkomliga. Om de hus, som wid torgen äro belägna, är redan något förmåldt, i det föregående 5:te capitlet.

2. §.

Wid Swartmangatan förekommer det så kallade Lewenhauptiska huset, som har en wacker portal af sten och deröfwer två ännu waran: Lewenhaupt's och Kruus af Gudhem. Om detta hus har Palmssköld i sina samlingar antecknat, att, år 1621 d. 26 Jan., utfärdades privilegium för R. Rådet och Skattmästaren Jesper Mattsson Kruus till

Hartwila å det hus, han låtit bygga wid Swartmangatan, till prydnad för staden och beqvämlichkeit till sådant wårds-hus, hwari fremmande gesändtér (sändebud) och andra ståndspersoner kunde blifwa härbergerade; att der alltid skulle försäljas viner, i hvars hand huset främdeles ån komma måtte; dock att den, som der bodde och af samma privilegier sig wille begagna, wore en borgare, som gjorde till staden dess rättighet, på det att Borgerskapet ej måtte för när ske, eller någon annan detsamma i dess borgerliga näring intrång gbra. Detta privilegium confirmerades af K. Carl XI wid högquarteret Ljungby i Skåne 1679, för sondottern, Grefwe Lewenhaupts efterlemnade enkelfru, wålborna Anna Maria Krus. Sedan den tiden har detta hus haft flera egare, tilldess det, i sednare tider, tillhört en Mamsell Holmberg, och inköptes sedan af Szwerssten Lörner samt Groffhandlaren Hsterberg, hwilken sistnämnde nu der-af är egare.

3. §.

Ehrenstrahlsska huset wid Lyska Brunnen är af den namnkunniga målaren, HofIntendenten Ehrenstrahl, antingen å nyo byggt eller reparerad, der han, i öfra wånningen, låtit inreda en stor sal, med owanligt höga fensler, förmodligen till eget arbetsrum. På en charta öfwer staden, författad omkring 1670 eller 1680, hwarå husegarne åro antecknade wid hwarje tomt, står Afseforn Wattrang uppförd, såsom egare dertill. Ehrenstrahl efterlemnade ingen son, utan en dotter Anna Maria, som blef gift med v. Presidenten i Sw. HofRätt, Johan Zachrisson Wattrang, hwilken, såsom måg, förmodligen blef egare af huset. Deras son, Carl Johan Wattrang, blef lagman och skref sig till Sandemar, med flera gods. Slutligen egdes detta hus af Hofkällarmästaren Pet. Hindr. Fuhrman, som testamenterade det till Lyska kyrkan.

4. §.

Huset n:o 1, till höger i södra Benikebrinken, då man går till Ssterånggatan, har, efter nyssnämnda charta, tillhört en Grefwe Steinberg, och wensra sidan om samma brink, som skall wara en återstod af gamla stadsmuren, och der nu små salubodar finnas, en Mosenlycht. Den förstnämnde egaren låter warit Anton von Steinberg, general, utnämnd grefwe

af Drott. Christina, år 1654, och ödd barnlös i December månad 1678. Rosenflycht åter, som war Afsefor i reductions-commissionen, dog ogift 1672.

Venikebrinken kallas, i en tryckt ordning för Åkare och dragare, af d. 30 Juni 1620, Veningsbrinken. Steinbergska huset är, på Brofins Charta 1771, antecknad såsom Lou-tinska huset eller fabriken. Enligt testamente af d. 10 Mars 1789, är affasningen af huset ämnad till pensioner åt en-ker och barn af alla stånd.

5. §.

På Kinslugatan är ett hus, hwarest öfwer porten är en huggen sten, föreställande en man och en qvinna, som sammanbundna, söka att draga hwarandra i en dem imel-lan upptänd eldbrasa. Rådning berättar, att ett sådant straff skall öfvergått tvåanne makar, för deras oförsonliga bitter-het, och på Stortorget blifwit verkställt 1558, enligt Konun-gens förordnande; hwilket sednare dock, med all aktning för fornsgan, tyckes fordra något säkrare document. I sedna-re tider har detta hus tillhört meubelhandlaren Grevesmåhl och eges nu af hofsfourieren Nyman.

6. §.

På Själagårds (nu Skårgårds-gatan) war Wår-Sru-Gillestuga belägen, hwilken af ålder varit brukad, att deri hålla hederliga samwäm. Stockholms stad beswårade sig, att den ofta blifwit dem fräntagen, både till fremmande le-gaters härbergerande och till Konungens ämbetsmän, skråd-dare och segelmakare, öfwenfom till inläggande af gårder och proviant, hwarigenom gillestugan blefwe förderfwd, som likwål af Stockholms stad war uppbyggd; tilljudan-de sig, att den åter förbättra, så wål adeln, som menige man till godo, när de några ansenliga kostnader, antingen med bröllopp eller andra högtidligheter, hafwa för händer. Och, som här i riket varit ett gammalt bruk, att hafwa så-dana gillestugor, så wille Konungen icke wågra denna sta-dens begäran, utan bewilljade och bebrefwade staden sam-ma gillestuga, med det lilla huset nordanom, som dertill köpt war, till ett skafferi, att nyttjas till stadens gagn och fördel (K. Johan III:s Br. 1573. K. Carl VIII:s L. Br. och Protection för Gillestugan 1456, med confirmation derå d. 39 Juli 1529). I 1550 års tomtörebrok finnes infördt: St.

Gertruds Gillesstuga har vår nådige herres tjenare husfritt. St. Catharinae gillestuga står öde, och i Vår Fru gillestuga har Philippus hus. Reparationer å fenster derstädes kostade den tiden 53 mark.

7. §.

Erik Jöran-son Tegel bekom, 1612, bekräftelse å sin faders, den i K. Erik XIV:s historia så illa kända Jöran Pehr-sons, stenhus, med en tomt näst der nedanför, liggande på Westerlånggatan, samt en kryddgård gent emot Gråmunkeholm (Sw. Hofrätts prot. 1614. fol. 46).

8. §.

På Skomakaregatan har H. Lekama gille haft flera hus. Denna gata har från äldre tider bibehållit samma namn. Ett hus derstädes pantsattes till Upsala domkyrka 1388. Heliga Lekama Capella-Gilles hus nämnes derstädes liggande 1409, Wårfru-Gilletts 1436, äfwen som Michaelis Gilles hus. Ett hörnhus på Skomakargatan, näst sunnartwärts af Ewert Thores gård, gafs 1440 till S. Christophers altare i Stockholms storkyrka.

Der egde och Upsala domkyrka ett par trähus, som hon bortbytte år 1489, emot jord på Färingsö (Werchs anteckningar utur Antiqu. Arch. Handl.). Der har och i sednare tider varit ett Kronans accisshus, som inhemtas af Kongl. resol. på stadens besw. d. 2 Mars 1678, 2. §.

9. §.

Wid södra slottsplanen i hörnet wid Storkyrkan, egde fördom handelsmannen Isaac Breant huset med trädgården åt slottsplanen. Det war förmodligen denna trädgård, som Konung Gustaf Adolph, 1615, gaf sin hof-medicus Doct. Jacob Robertsonius, liggande östan för Sora kyrkan (Registr. i Rikts-Archivet), och hwaraf Trädgårdsgatan och Trädgårdstvärgården der bredewid ännu behålla sina namn.

Denna egendom inlöste Kronan af Borgmästaren Zudebetous arswingar, 1792, för 25,000 rd.; hwarester trädgårdsmuren nedrefs, trädgården raserades och utlades till slottsplanen, som förut är nämndt. Huset har sedan varit nytijadt till Slotts-cancelli och rum för Krigs-expeditionen i Kongl. Maj:ts cancelli.

Det härifrån, å andra sidan af Tesinska huset, belägna Appelroths och Spaldinska, förut Hundiska och Båthiska, huset tillhör nu mera Somakare-ämbetet, dit den så kallade Skoporten, eller Sko-magasinet, som förut war i gamla Slagtarehuset wid Slagtarehusbron, äfwen blifwit flyttadt.

Roscheldska huset der bredewid, i andra hörnet af Ssterlånggatan, tillhörde förut Engelska handlanden Master och, för längre tid tillbaka, Baron Axel Fleming och hans syster, fru Ebba och Sigrid Märta Fleming. På det bortfälda gårdsrummet åt Saltcompagniegränden, skall winhandlaren Hbvet byggt det hus, som sedan egdes af Bruskpatron Groen.

10. §.

Stora Nygatan blef, wid 1625 års eldswåda, jemnerligen förderwad, hwarefter rigtning gjordes till denna gatas reglering, fordom Kungsgatan kallad. Der annärkes Afsefors Strokircks hus, i hörnet af Gråmunkegränd och stora Nygatan, som sedan inköptes, till Fransyska reformerta kyrkans uppbyggande, af SzwersieLieutenanten Josua Adlerbjelle och hans fru Maria Christina Strokirk.

Lorenz von der Lindes fader, som blef adlad, war lofhållare och en wäl behållen man. Han uppbyggde det stora stenhuset i Stockholm på Nygatan (nisi fallor). Derföre sade han på sitt yttersta, att tre ting wore, som han ej wille bekänna: 1) hwad samma hus honom kostade, 2) huru stor skada han haft på sön, 3) huru mycket han kostat på sin son Lars (Anecd. Benz. Lindf. Bibl. Handl. 1 Del. p. 307).

Leseburska huset, som har en portal af 2:ne colonner, tillhör nu Kongl. Wetenskaps-Akademien. Bruskpatronen Lesebure köpte det af Gr. Horns arfwingar, reparerade och tillbyggde det samma inwid lilla Nygatan.

11. §.

Wid Munkbrogatan är beläget Gr. Piperiska huset, det mindre kalladt, som såldes, 1758, till Borgmästaren Gust. Sjerman. Det inköptes sedermera af Kronan, till Kongl. Krigs-Collegii behof och inrymmande.

Nedra delen deraf, åt hamnbryggan, afföndrades derifrån, hwarest Hoffsekreteraren Stenborgs, eller den så kallade Lundeqwist, 1.

de Komiska, Theatern varit inrättad. Det stora skådespelet, Gustaf Eriksson i Dalarne, uppfördes derstädes d. 29 October 1784, i Konungens och deras Kongl. Högheter närvaro. Dramen, i 3 acter, författad af Enwallsson och musiken af Stenborg. Sedan denna theater fanns öfverflödigt i hufvudstaden, inreddes huset af egaren, Capten Kirstein, att kunna, såsom boningsrum, bebos och nyttjas.

12. §.

IFrån det så kallade Rentmästarehuset inwid Ebberström allt intill Slottsbacken, löpa nu för tiden, ifrån Zerntorget och Sferlånggatan, ned till Skeppsbrogatan, som är försedd med många serdeles vackra hus, ej mindre än 18 gränder, hvilkas namn, för någon jevnförelse skull med benämningen af gamla gränderna och deras förra antal, här antecknas, näml. Södra och Norra Dyfkesgränderna, Södra och Norra Bancogränderna, Stora Tullgränden, Vackhusgränden, St. Johannis gränd, Gasselgränden, Ferkens gränd, Drakens gränd, stora Hoparegränden, Skottgränden, Brunnsgården, Nygränden, Kråkgränden, Bredgränden, Skeppar Carls gränd och Saltcompagniegränden. Ifrån Konungens fordna Skeppsgård inwid slottet, eller ifrån Wambasfjerdingen, som förmenas vara första quarteret ifrån slottet, eller der Saltcompagniet, med husen oswanföre, varit beläget, och hvaraf gränden har sitt namn, uppräknas i 1553 års Tomtebok, öfstan mur utmed wattnet, hwar gränd för sig intill Ebberport, i följande ordning: Nygränden, Brunnsgården, Skultans-, Bredgränden, Fosans-, St. Johannis-, Sewerin Jutes-, Fru Sunnits-, Lasse Skomakares- och Lars Privalks gränd, tillsammans tio. I 1557 års Tomtebok, nämnes Kofhusgränden, mellan Fru Sunnits och Privalks gränd, der Lasse Skomakares gränd icke uppräges; hvaraf kan slutas, att gränderna, som blifwit nämnda efter någon derinwid boende husegare, i början, efter förändrade anledning, fått ombytt namn. Ligger man härtill Nordan och Sunnan Wägen, Nordan och Sunnan Carthusianergränden, som förmodligen varit öfstan mur belägna, blifwer wäl antalet af gränderna mest lika med de förut oswan uppräknade 18 gränder; men, efter 1457 års charta, äro 26 särskilda gränder från Wambasfjerdingen till Ebberport utmärkta.

De många gränderna åt Skeppsbron, eller wid Skeppsbrogatan, torde sålunda tillkommit, att hwar och en, som

i början företog sig att bygga utom muren, lemnade rum mellan sitt och det hus, som förut, ofwan eller nedan, blifwit uppfördt; och lärar derwid ingen ordning warit föreskrifwen. Troligt är ock, att en del hus blifwit sammanbyggda, hwarigenom några gränder förswunnit; ty, om man än till de förut nämnda lägger Kentmästare- och Dwarnhusgränden, samt Gröna Gången wid Slußen, kunna dock gränderna, nu för tiden, icke blifwa 26 till antalet.

Till bewis, att stadt och tunga ifrån äldre tider ärfdit husen, må här anföras, att Stockholms stad, år 1524, utgjorde en stadt efter storsstenarne, som kallades Storsstensstaden, sedan staden af sin drätsel lemnat N. Gustaf I en summa af 700 mark, som afsändes till knektarnes aflöning på Gottland *).

14. Capitlet.

Om Stadens försvarswerk.

1. §.

I det stora ändamål, att tillsperra Mälaren för wikingar och sjöröfware, blef Stockholms flott, eller då så kallade Adelshus, såsom förut är berättadt, af Birger Jarl anlagdt, der han med sin nya fästning äfystade ett försvarswerk för flera omkring Mälaren belägna städer och landsorter.

Hwad man i häfderna funnit om den äldsta borggen, Adelshuset, är redan anfördt. Ordningen har fördrat, i det föregående, om stadens anläggande och bebyggande, att på sitt ställe intaga, hwad om stadens murar och torn warit nödigt att anmärka. Ordningen fördrar äfwen, att framdeles, i beskrifningen om Redjeskår (nu warande Riddarholmen), något tala om de der från äldsta tider widtagna försvarsanstalter; om det första castell der warit, redan i N. Olof Skötkonungs tid, hwilket Birger Jarl låtit af sien ombygga; om Stockunds tillstånd med ledjor och stöckar, samt om holmens bestående med torn och murar.

2. §.

Yttre Norrport försvarades af ett fästningswerk på

*) En Hrbuika i Upsala Biblioth. ifrån 1206 till 1581. Manuscript, utgijwet till en del i Prof. Sants Dissertationer.

Helgeands-holmen med trenne torn. Genom porten i det medlersta war wägen åt Norrmalm, och ifrån de andra bägge war å ömse sidor en mur uppragen omkring holmen. Angående de äldre norra broarna, kan widare läsas beskrifningen om Helgeands-holmen. På Papt Brugges charta, omstucken 1626, finnas wäl tornen, både wid norra och södra porten tecknade; men denna charta är så oredig, att den ej gerna kan återopås, om icke endast såsom ett vittnesbörd af Christierns grymheter, som der äro, i flera afdelningar, föreställda. Wid tyrannens intåg från Brunkeberg; der hyllningen skedde d. 1 Nov. 1520, blef Norrport nedbuggen *). På nyssnämnda charta föreställes södra tornet på Södermalm såsom sönderstutet.

På den i 2 capitlet 5 §. om stadens anläggning, under No 18, omnämnda perspectiv-målning af Stockholm, förmodligen graverad i K. Johans tid, wisas yttre Norrport, med ett litet rundtorn å hwardera sidan, slutande sig emellan muren åt Mälaren, wid ett till hälften sönderstutet torn; men östra muren synes sträcka sig ned till wätnet, utan något torn.

Inre Norrport, på samma afritning utmärkt, war wid Mynttorget och försvarades af ett rundtorn, hwarigenom wägen gick öfwer bron till Helgeands-holmen. Detta torn finnes utmärkt på de äldre chartor öfwer Stockholm. Ifrån samma torn gick, på 1520:talet, ett plank eller stidgård åt Riddarhusplatsen, till det så kallade Herr Bengts Torn. Ett torn wid Mynttorget, på wästra sidan af slottet, hade namn af Lejontornet, och förmodligen kan backen upp till norra slottshwalswet lika troligen deraf hafwa fått sitt namn Lejonbacken, som af de der uppsatta och i koppur, år 1704, gjutna lejon. Äminstone torde ruinerna af Lejontornet fört Lesin på den tankan, att gifwa slottet denna prydnad.

Södra stadsporten war i äldre tiderna i gamla tornet ofwanför Zerntorget, som redan i Magnus Eriksons tid blef nedbrutet och användt till Dominicaner-klosters byggnad, hwilket han wid sin kröning utlöswat och ej långt ifrån tornplatsen lät uppföra. I början af 1500:talet, war södra porten nära Dwarnströmmen, hwarigenom wägen gick öfwer windbron till det yttre tornet **), af hvars fästna och tjocka murar, med sina sjukegluggar, ännu synas märk-

*) Murberg, l. c. Witterh. Akad. Handl. 4 D. p. 36, 85.

**) Murberg, l. c. p. 54.

liga lemningar i gamla stadsgräfven, nu Jernvägen, der rum till bodar och contor i desz ställe äro inredda. Sedan dagtingan med tyrannen d. 5 Sept. 1520 war sluten, öfwerlemnades stadsnycklarne, ute på Södermaln, af Borgmästarne. Söderport blef då nedhuggen, och Christiern höll sitt intåg d. 7 Sept. med all högtidlighet (Murberg, l. c. r. 81).

I sammanhang med stadens portar, må här något nämnas om desz portnycklar. På underdånig anhållan, att de måtte blifwa i stadens förwar, swarade Konungen, 1614, sig tycka derpå ligga föga magt, hwilken har dem i sin wård, antingen Konungens befallningsmän, eller någon annan i staden, emedan staden icke bättre med murar och bommar är förwarad, förmanandes dem, att mer beslita sig om samma murars uppbyggande och förbättrande, än som ditills skedd war (Kgl. Resol. d. 25 Febr. 1614, §. 10. *).

3. §.

Tornen woro flera, utom dem, som redan äro nämnda. I 1550 års råkenfaper upptages, ibland hus och lågenheter, hwarför tomtören borde erläggas, endast i öfwa quareret, sju torn. Ett näst Skeppsgården, med anteckning: hafwer wårt nådiga herrskap hus, och går ingen lega deraf. Tornet dernäst, har Joseph Arwidson hus, renstar 16 mark. Tornet i fru Gunnils gränd, 10 mark. I Brunnsgården 2:ne torn, det ene för 15 mark 3 bre, det andra fritt. Tornet dernäst, hwarunder woro åtskilliga bodar, och tornet i samma gränd, har wårt nådiga herrskap hus. I 1553 års Tomtbrebrok: ett torn i Lars Privalks gränd, der Hans Kongl. Maj:t hade sitt skeppstafel. År 1557, i Skultans gränd ett torn, och i Dredgränd ett torn.

I westra quarteret nämnes Skansen wid Kornhamn, och westan till, inom stadsmuren, Draka-Tornet, med anteckning: der hafwer Lure Vehrson hus. År 1553, i Födermarcksgården: lilla tornet wid Nils Helsing's gränd.

Om alla desza torn, rundtorn kallade, som, ehuru till en del äldre, förmenas wara anlaggda i K. Gustaf I:s och

*) Om desza nycklars förqyllande och upphängande i Rådhusstalen på sidorna af kongl. tribunen, hwarigenom de, såsom en gammal antiquitet, blifwit bortblandade med annat bildhuggeri, har, såsom en otjenlig anstalt, blifwit anmärkt i Dagbl. Extra Posten, 1795, No 115.

hans söners tid *), i början hört till stadens fästningsverk, ha äro de dock sedan blifwit nyttjade till andra behof, för att bli stadens inkomster och renta. Hvarföre i privilegierna, bland gårdar, hus, tomtar och andra lågenheter, äfwen nämnas tornen, som staden till sin fördel egde att nyttja. I resolutionen d. 25 Februari 1614, om de torn, hvilkas nyttjande några år varit staden betaget, yttrar Konungen sig wilska gifwa befallning, att staden deri åter måtte blifwa inrymd. En del af dessa torn, med flera, såsom Sissestrandstornet wid Skeppsbron, hafwa förmodligen varit byggda, att försvara stränderna och de derwid, i dubbla rader, med hamnarband sammanfogade pålwerk, som kallades Kransen och omgäfw, icke allenast staden, utan och Siedjessår.

På detta pålwerk woro flere bopningar, hvilka kallades bommar, emedan de med swångbommar och lås tillslängdes. Sådana woro wid Skaggehamn (Kornhamn), Sissestrand och fleresådes; och woro de större för farttyg och mindre för skutor och båtar. Wid hwarje bom war merändels ett torn anlagdt, och årligen tillsattes wiså bomslutare, af de bästa borgare i staden, som förwarade nycklarna till hwar sin bom och torn. I stadens archiv finnes ännu en förteckning på de borgersmän, som woro bomslutare, alltifrån 1419 till slutet af sextonde århundradet. Utom bommen fick ej något gods handlas eller utslåpas utur fartygen, och, till bommens och bronns underhållande, war en wiså afgift, under namn af pålagåld, 1454 laggd, som slänktes staden, 1456, af K. Carl Knutsen, i stadens privilegier af samma år **).

Pålapenningarne bestego sig, 1550, till 85 mark 7 öre och, 1558, till 427 mark 7 öre, enligt stadens räkenskaper, hwilket synes gifwa tillkänna ett märkligt tilltagande i handel och rörelse, inom en tid af 8 år.

4. §.

Wid K. Christierns förwäntade fiendtliga återkomst till Stockholm 1520, blef Söderströmmen med flottbommar och en

*) Daltin, 3 Del. p. 375; hwilket dock ej inlämmer med Palmfeldts anteckning, att tornen kring staden, både östan och västan, skulle förbyggas och bläckas, för att mota de af Gustaf yttre ligare förwäntade anfall, enligt beslutet 1522.

***) Murrberg, l. c. p. 55.

stark jernkedja försedd, samt porten, torn och bommar, dels ombyggda, dels förbättrade och med så kallade wingar, skärmar och skansar förstärkta. De försvarswerk, som emot Christiern blifwit uppförda, woro alla i godt stånd, men förbättrades och ökades, wid ett förmodadt nytt anfall, af Gustaf Vasa. Blockhus byggdes westantill wid yttre Norrström och, östantill, wid Söderport. Ett stafet både på östra och westra sidan, en flottboim omkring swarnen och ett nytt bålwerk på det yttre södra tornet. På Södermalin uppfästades en graf, och på Gråmunkeholm (förut Redjeskår) bleswo jernbultar och ringar inbuggna och ingjutna, hwari bommarne öfwer strömmen fästades *).

Att Stockholms både torn, murar, portar och wallar skulle förbättras och åter uppbyggas, derom förordnade K. Johan III. 1581. Om wallen wid Söderport heter det: att den skulle med torf, jord, grus och annat sådant byggas, såsom man det utomlands, med sådana wallar, wid släder och andra fästningar, plågar beställa, hwarmed kalk och sten kunde besparas, som behöfdes till ringmuren. Här om skulle Lasse Eriksson beförja (Resolut. d. 1 Jan. 1581). Sring staden och Niddarholmen, befallde K. Johan, år 1583, att fästningswerk och rundtorn skulle antingen förbättras eller å nyo uppbyggas **).

På den så kallade Dr. Christinas charta öfwer Stockholms stads utseende i hennes tid, wisar sig Brunkeberg med ett waktorn och flera canoner besatt, samt wid Slussen ett torn och ett batteri med 4 canoner, wända åt staden, och således förmodligen snarare till signalers gifwande, än till försvar.

Att Södertorn blifwit nedtaget 1695, inhentas af Szwersfåhållarens bref till Magistraten, af d. 30 Januari samma år, att derwid noga taga till wara de byggnads-materialier, som till andra nödiga behof kunde användas ***). Till wallens nedrifwande på bägge sidor om Söderport, lemnade K. Carl XII sitt nådiga tillstånd, såsom redan förut, af hans fader, K. Carl XI, muntligen gifwet †), hwarom mera, angående Södermalin.

5. §.

Om försvarswerken å södra sidan kan här, utom hwad

*) Murberg, l. c. p. 104, 105.

**) Dalin, l. c. 4 Del. p. 154.

***) Stadens Brefbok, n:o 69.

†) Kongl. br. d. 4 Juli 1698.

i beskrifningen om Södermalms, kommer att nämnas, något förut, såsom hörande till förvarande ämne, anföras, rörande de 1659 anlaggda Grinds och Danwicks skansar, den förra byggd af Major Christopher Gerner, och den sednare af Captenen Anders Harders. På en i sednare tider gjord afritning öfver Stockholms belägenhet, är skansen, der Hammarby sjön slöter intill Åhrstafjärden, utmärkt under namn af Grima Skans *); men, på Wikmans, Tillaci och Bjurmans chartor, under namn af Skansen och Södra Skansen. Detta lilla fästningsverk skall bestå af en polygon, med tvåne halfwa bastioner och sina facer, flanker och courtin. Några lemningar äro wäl ännu i behåll af muren och grafven; men, på N. N. och Öfversåthållaren Baron Carl Sparres hemställan, biföll K. Maj:tt, att en chaussée eller solid wäg måtte deröfver göras, i stället för träbron, som, af 20 alnars längd och 16 alnars bredd, räknades, hwart 20:de år, fordra af stadens cassa en summa af 13,500 dal. fyrmt., med nybyggnad och underhåll (Kongl. Br. d. 25 Febr. 1774).

På en ritad plancharta, å 1600:talet, af Danwicks Skansen med dess omkringliggande land, som öfver skriften lyder, finnes den hafwa varit belägen högt uppe på berget wid segelleden, der handlanden Lundin, i sednare tider, anlade ett lusthus. Ifrån samma skans war en fortificationslinea dragen till Hammarby-sjön, der 3:ne wägar sammanlöpte, gående öfver lilla bron wid Danwicks quarvärnna. På Wikmans charta anwises skansen öfwen, såsom liggande midt emot stärfelsebruket på Waldemarsön, eller wid inloppet till staden.

6. §.

Namnet af Blockhusudden förwarar minnet af det äldsta försvarswerket, till hinder för wikingars fria infart till Stockund, ehuru otillräckligt och litet swarande emot dess anläggning; men till awenernas säkrare befästande, och att förwara inloppen till Stockholm, hade K. Gustaf I redan i sin tid all omtänka öspard. Således lades, 1549, till förbåttrande af hwad Swante Sture 1510 begynt, en bom öfver Stigesund, och Blockhus på Warholmen. Tornet derstädes har nu tvåne bombfria hwalv och trenne omgångar af stora stycken. Det är och omgifwet af wallar och batterier. En del af fästningsverket, tillika med försvars-batteriet, lig-

*) Biblioth. Björnshjernas samlingar.

ger, på Warholmslandet, så lågt, att sjelfwa wattungbrynet kan beskjutas *).

Ordjupet blef igenstängdt med stenkiistor och pålar öfwer första djupet **). Valusföld har antecknat, det Konungen, den 3 Mars 1551, befallde, att byggningarne wid Warön, Blockhuset och Ordjupet måtte streligen blifwa befordrade, hwarpå ansågs mycken magt ligga.

Den gamla försänkningen wid Ordjupet, som fullsbjüdes af K. Johan III och K. Carl Gustaf, kunde dock icke hafwa bestånd, i anseende till sundets djuplek.

Sålledes måste denna segelled och inloppet till Stockholm, i sednare tider, förwaras med Fredriksborgs Skans, en half mil från Warholmen. Fästningen begynte anlåggas 1724 och blef färdig 1735, bestående af ett stort torn, bestyckadt i flera etager (assättningar) och bombfritt, men ei med några verk omgifwet, såsom tillernadt varit. Wid stranden af sundet mellan Wärmöden och Mindöden äro 2:ne Caponnierer af flera bombfria etager, mellan hwilka äro åtskilliga strandverk.

På alla werken skola öfwer 100 canoner finnas.

I det widsträckt ändamål, att förswara alla inloppen till Stockholm, hafwa, tid efter annan, flere försvarskastler blifwit widtagna.

Dalarö Skans, wid Skeppsteden i Södertörn och Tyresjö socken, 11 mil söderes från Stockholm, har i äldre tider blifwit uppförd, för att tjena till en retraite för fartyg, som i krigstider blifwa jagade och efterfatta, samt till betäckning för tullplatsen derstädes.

Pålsundet wid Warholm, ett af Stockholms fyra inlopp, blef 1726 med stenkiistor fylldt, och endast en liten genomfart för båtar öppen lemnad. Denna försänkning och pålning, har sedan blifwit betäckt af ett batteri, och en redoute anlaggd, som likwäl nu mera icke underhålles.

Södra Ståke, $1\frac{1}{2}$ mil från Stockholm, wid Bo Carell i Wärmöden socken, i gamla tider kalladt Herreståke och Baggarå-ståke. Detta sund har varit försedd med ett provisionellt verk, men ännu att göras waraktigt. Det har, wid en flendes befarade ankomst, blifwit igenstängdt, men sedan åter öppnadt.

År 1719 woro här twänne skansar uppkastade, då Rysarne, wid sin försökta landsigning, blefwo aflagna.

Planen till försvarswerket för Stockholms stad, wid

*) *Myzelii Sveo Goth. munit. p. 202.*

**) *Legels Hist. öfwer K. Gustaf 1, 2 Del. p. 278.*

Eddra Ståket, uppsattes, på befallning, af Sversten Baltz von Dahlheim, blef gillad af senaten, samt påskrifwen af Prins Fredrik, såsom generalissimus. Utförandet anförtröddes åt Dahlheim, som, i trenne skarpa anfall, den 13 Aug. 1719, gjorde det modigaste motstånd.

Han blef, emot astone, understödd af Eddermanlångningarne, då Ryksarne, med ansenlig förlust, måste draga sig tillbaka. Sversten Friherre Fuchs, sedermera Sver-Ståthållare, inlade, wid detta tillfälle, en oddblig ära (Se Gezellii Biogr. Vericon, 4 Del. p. 542).

Wid Hörningsholm, ett gammalt Sture- och Baner-gods i Mörks socken, $1\frac{1}{2}$ mil från Eddertelle, hafwa wäl skansar, tillfälligtwis, blifwit anlaggda, till förvarande af inloppet till Teljewiken, men äro dock, nu mera, utan alla försvarsanstatler.

På K. Carl XI:s befallning, hade Sver-Ståthållaren Clas Rålamb, 1678, med birråde af Sversten Ornekliou, gått i författning om passen och avenuernas (tillgångarnes) befästande wid Gittja och Flottsbro. Swad Warholms rådsning angick, anmälde han, att dermed wore så illa bestådt, att den med ringa magt skulle kunna af en fiende öfverändakastas. Rönningen utdrog sedan Fältmarskalken Baner, att om detta ärende besörja *).

År 1711 inforrades den, någon tid förut, tillförordnade Sver-Ståthållaren, Generalen Burensteds yttrande, angående Stockholms försvarswerk, medelst alla inloppens befästande, i synnerhet wid Söderflans, Hornsbro, Gittja Bro, Flottsbro, Danwiken, Dalarn, Wapholmen, Ördjupet, Pålsundet, Ålfistan, hela sträckningen från Nerwa till Mälaren, samt skansen wid Hörningsholm. I afseendadt memorial, till swar härå, ansåg han allt detta vara ett widlöftigt arbete, som fordrade mycken tid, men ännu sibrre kostnader; och innehåller memorialet för öfrigt, det bestä wore, att, på de gamla Grekiska republikers wis, söka stadens försvar i folkets mod och styrka.

15 Capitlet.

Om de af Stockholm uthärdade anfall, belägringar och uppror.

1. §.

Stonungarnes swaga och oflöka styrrelse, som gjorde rikets

*) Sver-Ståthåll. Åmb. Handl. i Riks-Archivet.

allmoges misnöjd; de myndiga herrarnes, i synnerhet biskoparnes, regeringsstyfsnad; ägg och afund mellan wisa stora och till en del med Konungarne befröndade släkter, som med dem wille dela wäldet, men i synnerhet den ofälla, den olyckliga Calmare-Unionen, som Danska Konungarne misbrukade, för att göra Swerige till ett lydrike under Danmark, woro de hufwudsorsaker, som ädrogo Stockholm många och tåta belägringar.

Ämnet är således hufwudsaktligen af den beskaffenhet, att det hörer till rikets allmänna historia, der en ouständlig berättelse här om finnes; men här kan dock ej förbigås, att åtminstone nämna de belägringar och anfall, som Stockholm, tid est-r annan, till sin stora skada, måst utstå, både af egna misnöjda, ofta upproriska, landsmän och af utländska fiender.

2. §.

År 1317, när K. Birger, efter brödranordet i Nyköpning, kom till Stockholm, i mening att öfverrumpla staden på norra sidan, uppwindades bron för honom, och Borgarne gingo wäpnade emot honom till Norrmalm, då han flydde tillbaka till Nyköpning *).

År 1366, kom K. Håkan i Norrige med en stor här inför Stockholm, till att frälsta sin fader Magnus Eriksson Smeck utifrån dess fångelse. Af Albrecht öfvervunnen och fången 1365, i slaget på Gataskogen i Upland, war Magnus i tornet Tre Kronor i Stockholm innesluten och blef, under hårda willkor, först 1371 lösgifwen.

När K. Håkan, i samma ärende, åter ankom till Stockholm om wägen 1371, hade han sitt hufwudläger på norra sidan å Brunkeberg. Deras, samt af den flans, han der lät uppfasta, kallades ännu den tracten Kungsbacken, säger Dalin **); men Lagerbring förmodar ***), att Håkan, wid det tillfället, lät uppfasta en flans eller flott, förmodligen på Norrmalm, som fordom kallades Kongsberg, hwaraf Kungsbacken, nu för tiden, bibehållit äminnelsen. Han åberopar Diar. Minor. Stockh. p. 13, som innehåller: "Anno 1370 secit aedificatum Konungsberg contra Stockholm, per Regem Norwegiae, Haquinum Magni filium." Claus Petri omtalar också ett flott, under namn af Konungsberg.

*) St. Rimbr. af Hadorph, 1 Del., p. 133.

***) Dalin, Sw. K. Histor. 2 Del., p. 526, 527.

***) Lagerbring, Sw. K. Histor. 3 Del., p. 536.

I Erik XIII:s tid, då landet plågades med ett onödigt krig mot Holftein och utarmades af odrägliga pålagor, reste sig allmogon under Engelbrechts anförande, för att skaffa bor och rättelse. Engelbrecht anfom då med sin hâr för Stockholm och lade sig nära innanför Norrbro och dagtingade med Hans Kröpelin, som var fogde på Stockholms flott; men, som dagtingan, ord och löften woro föga pålitliga, återfom Engelbrecht 1435 och lågrade sig på ömse sidor om staden (Minchb. p. 208, 209).

Under dessa krigsrörelser, nämnas flottvapen med frut, såsom redan bekanta i Sverige, och hwilka nyttjades både af de Swenska och Danska *).

K. Erik gaf sig då under Rådets dom, för till Danmark och lemnade 600 Danskar qwar i Stockholm.

Ärke-Biskop Jöns Bengtsson, en Drensierna till sin börd, war wäl K. Carl Knutsons släkting, men tillika hans oförsonliga fiende. Sedan han, inför altaret i Upsala, nedlagt biskopsstafwen, tagit till swärdet, swurit att straffa sin Konung och upptändt upprorsbloset, uppöfste han Konungen wid Wårfruberga Kloster 1457, öfwertrumplade honom då, efter berättelsen i Minchb. (p. 456):

”Konungen wardt sittin och måste wika,
 of swa med honom flere lika — —
 Konungen kom til Stockholm inn,
 med blodiga män of bleka kinn.”

Jöns Bengtsson nyttjade sin seger, kom strax efter och belågrade Stockholm, då Konungen nödgades, sedan alla försök om frid och förlifning woro fåsänga, att i Febr. månad 1457 fly till Danzig, sedan han tillförordnat befallningsmän på flottet, som dock omfider måste capitulera, som förut nämndt är.

K. Christian I:s försök, att med sin flotta, under Dlof Arelsons anförande, då öfwerfalla Stockholm, misslyckades.

Wid bommen blewo Danstarna afwista med bösor och pil, då de drogo till Wangsd och en dag till Råpplingen, der de ledo ett stort nederlag, som angående Blasiholmen är förmådt.

Ärke-Biskop Jöns, trolös emot sitt eget fosterland och sin Konungs swurna fiende, mistänktes af K. Christian, att ännu en gång kunna wända kåpan om, och denne försäfrade sig om hans person.

*) Nödding, om Krigskonst. i Sverige. Witterh. Akad. Handl. 1 Del. p. 163. Murberg l. c. Weitenf. Akadem. nya Handl. 4 Del. p. 62.

Detta ärkebiskopens misshäde ådrog Stockholm ett anfall, 1460, af Uplands allmoges, som wille rädda sin biskop, dock utan framgång.

När bönderna då wille hjälpa ärkebiskopen, kommo de för inre Norrport och hade med sig 2 eller 3 bräder, dem de fått från Stockholms by (stad). De bemannade då Brunkeberg och Helgeandstolmen, men blefwo af Konungens män slagne *). Här om säger Rimchrönikan:

”Wonde-örlig kan man sällan prisa,
eller om deras friid quäda stora wisa.

Sedan slog Biskop Kettil i Linköping Danska flottan wid Dwiksund och förföljde derefter Danskarne till Stockholm, belade staden och tvingade Christian att fly till Danmark **).

3. §.

Huru sig förhöll med oroligheterna här i riket efter K. Carl Knutsons återkomst hit, och huru han för tredje gången åter blef kallad till riksfyllesen samt, efter så wanfliga öden, åsied 1470, wisar omständligen rikshistorien, så att en öfversäddig beskrifning derom här kan undwiskas.

Efter denna Konungs ödd, utforades Sten Sture den äldre till Riksföresändare.

Detta war en tillräcklig krigsorsak för K. Christian, att med en flotta af 70 skepp slynda till Stockholm, dit han anlände den 20 Juli 1471, för att återtaga Sveriges rike, och, efter några säfånga underhandlingar med Swenska Rådet, uppslog och besåstade han sitt läger på Brunkeberg. Skansborgar woro här i riket först brukade wid denna belägring ***).

Om det märkliga slaget, som följde på denna belägring den 9 Octob. 1471, förtjenar här en berättelse att intagas.

Riks och Sten Sture möttes wid Rotebro, 2 mil norr om Stockholm, den förre med uppbådade bönder uppfån riket, som till större delen woro Dalkarlar, och den sednare från Götta Rike, med samlade trouper från Östergötland, Nerike och Södermanland. Sten Sture kom dragandes från Jertwa med Swenska hären, som hela natten förut war spelsatt att tillaga sina wapen och wärjor. Han ställde

*) Rimchrönik. p. 466.

***) Ibid. p. 470, 471.

****) Ridding, l. c. p. 206.

hvar och en flod i den ordning, den borde vara, och hela håren skulle rycka mot fienden i tre colonner. Nils Sture ansökte den swagaste, som skulle tåga åt wensler och angripa fiendens högsta flygel. Den samma, efter som han måste taga en omväg och gå genom en liten skogsbacke, började först destilera. Sten Sture följde sedan efter, med de bägge öfriga colonnerna, rätt fram åt Brunkeberg.

När slagordningen war uppställd, höll Herr Sten ett uppmuntringsstal, hwar på hela håren söng St. Orjans wisa. Sedan gafs lösen, och fälttecknet uppsattes af halm på hjelm och hattar.

Danska arméen war också i dagningen skickad i trenne hovar. Den första blef på flottan, som låg under landet wid Wasåholmén och beträdte högsta flygeln med sina Skytt. Den andra hopen, der Konungen sjelf sig besann, stod i slagordning på sjelfwa Brunkeberg, som då ej war så trängt och brant, som för 70 år tillbaka: hafwandes, förutan andra försäkringar, den bredewid uppbyggda Skärmen bakom sig, att hålla ryggen fri för utfall från staden. Tredje hopen ställdes wid St. Clara kloster och skulle i synnerhet hindra, att Swenska trouperna ej måtte der framtränga, att sammanfoga sig med dem utur staden kommande.

Kl. 11 på dagen, kom Sturen jagta rågandes upp för berget och föll an med första eftertryck. Skjutningen med lod och skåtor hade först börjat, innan man kom till handgemång; men, när hufwudbaneren kommo närmare emot hwarannan, gick striden, under stort rop, med allwar an, då, efter ett hårdt och långsamt skåttande, de Swenska, denna gång, måste ej allenast wisa, utan också, sedan de ställt sig och gjort nytt anfall, andra gången se sig afslagna, så att Riksbaneret, som, med stor blodspillan, redan war uppslaget på höjden och gifwit stadsboerna godt hopp om seger, åter måste flyttas ned derifrån.

Orsaken dertill war, att Nils Sture funnit större hinder att gå genom skogarne, än han förmodat, och kunde således ej på samma gång angripa fienden.

Sten Sture samlade sina trouper tredje gången och ställde dem i ordning nedanför sandåsen. I det samma fick man åt andra sidan höra ett starkt skjutande och gny. Knut Posse, med de utur staden detacherade 2000 man, hade på den sidan anfällt fienden, med wärjan i hand intagit skansen, som der låg, tändt eld på den samma och med sitt artilleri börjat spela på fiendeliga håren. Sturen ryckte tredje gången uppföre berget, men ej med bättre framgång än till-